

Neko par mums bez mums

CILVĒKS AR INVALIDITĀTI

PAKALPOJUMI

PAŠVALDĪBA

Koncepcija   Dzīve sabiedrībā

**Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi
cilvēkiem ar funkciju traucējumiem**

Autoru kolektīvs:

Koncepciju „Dzīve sabiedrībā” izstrādāja Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas SUSTENTO izveidotā darba grupa „Par dzīvi sabiedrībā”:

Inga Šķestere, LCĪVSO SUSTENTO, darba grupas vadītāja;

Gunta Anča, LCĪVSO SUSTENTO;

Ligita Embrekte, Starpnozaru sadarbības biedrība „Daiva”;

Māris Grāvis, Rīgas pilsētas „Rūpju bērns”;

Iveta Neimane, LCĪVSO SUSTENTO;

Ausma Pastore, Sabiedrības procesu veicinātāja;

Antra Siliņa, biedrība „Latvijas iniciatīvas grupa psihiatrijā”;

Brigita Siliņa, biedrība „Gaismas stars”;

Tamāra Vahļina, fonds „Kopā”;

Liāna Velka, biedrība “Velku biedrība”.

Materiāla „Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi cilvēkiem ar funkciju traucējumiem” izstrādē darba grupai pievienojās:

Katrīna Alksne-Alksnīte, Starpnozaru sadarbības biedrība „Daiva”;

Oļegs Zubkovs.

Brošūra izdota Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās atbalstītā projekta „Par dzīvi sabiedrībā” ietvaros, ar finansiālu atbalstu no valsts budžeta.

Brošūrā ietvertā informācija atspoguļo tās autoru uzskatus un Īpašu uzdevumu sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts nav atbildīgs par jebkādu šajā publikācijā paustās informācijas saturu un tās tālāku izmantošanu.

Pārpublicēšanas vai citēšanas gadījumā atsauce ir obligāta.

© LCĪVSO SUSTENTO

Nīcgales iela 26 - 315

Rīga, LV - 1035

ĪPAŠU UZDEVUMU MINISTRA
SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJAS
LIETĀS SEKRETARIĀTS

Priekšvārds

21. gadsimts ieies sabiedrības vēsturē ar skatījuma maiņu uz cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem - no medicīniskā invaliditātes modeļa, kas saskatīja tikai cilvēka ķermeni ar tām piemītošajām vainām, uz sociālo modeli, kas katru cilvēku, neatkarīgi no viņa invaliditātes, uztver kā vērtību. Attīstoties dažādām tehnoloģijām, cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem kļūst neatkarīgāki no līdzcilvēku palīdzības un var dzīvot aizvien patstāvīgāk. Mainoties sabiedrības attieksmei, cilvēkiem ar invaliditāti ir iespēja saņemt labu izglītību un strādāt. Šī resursa neizmantošana sabiedrībai rada tikai zaudējumus.

Mēs aizvien biežāk uzsveram, cik būtisks ir Latvijas iedzīvotāju patriotisms, lojalitāte pret savu pašvaldību, savu valsti. Taču tās nevar izveidot tikai ar sludinājumiem avīzēs un svētku salūtu. Tā veidojas no mazām lietām - pārliecības, ka, ģimenei sastopoties ar invaliditāti, nenāksies izšķirties starp pansionātu vai pilnīgu nabadzību un atteikšanos no visa, bet atbilstoši pakalpojumi tiks sniegti pareizajā brīdī un vietā. Vienīgi tad, ja katrs cilvēks jutīsies drošs gan par sevi, gan saviem tuvajiem, pieaugs arī viņa piederības sajūta pašvaldībai un valstij.

Šīs patiesības ir sapratusi gan Eiropas Savienība, gan arī pārējā progresīvā pasaule. Tiek slēgtas lielās institūcijas, kurās līdz šim uzturējās cilvēki ar invaliditāti. Aizvien dažādojas un attīstās pakalpojumi un pakalpojumu grozi, kas ļauj cilvēkam ar invaliditāti turpināt dzīvot ģimenē vai būt pilnīgi neatkarīgam. Attīstās pakalpojumi, kas atbalsta ģimenes, kurās ir cilvēks ar invaliditāti, tādejādi ļaujot turpināt darbu un izglītību visiem ģimenes locekļiem.

Lielās institūcijas ar savu sarežģīto un uzpūsto struktūru, vadību, kas pakļauta daudziem, visbiežāk ļoti teorētiskiem noteikumiem un nespēju katrā klientā pirmkārt saskatīt cilvēku, nevar nodrošināt pakalpojuma kvalitāti. Tās ir zaudējušas gan morālo, gan ekonomisko jēgu.

Šo krīzes laiku, kad atkal esam atpestīti atpakaļ 90. gados un dzīve institūcijās cilvēkiem ar invaliditāti ir novesta līdz izdzīvošanas līmenim, ir vērts izmantot kā brīdi, lai sāktu plānot savu nākotni. Aizvien lielāka un lielāka kļūs katras pašvaldības atbildība par saviem iedzīvotājiem - gan tiem, kuri strādā labos darbos un sniedz zināmu ieguldījumu budžetā, gan tiem, kuriem ir vajadzīgs papildus atbalsts. Tāpēc pašvaldībām aizvien vairāk nāksies domāt par dažādu jaunu pakalpojumu attīstību cilvēkiem ar invaliditāti, kas ne tikai uzlabotu cilvēku ar invaliditāti situāciju, bet radītu arī papildus darba vietas.

Gunta Anča

*Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas SUSTENTO valdes priekšsēdētāja
Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas locekle*

Saturs.

I. DAĻA. Konceptija „Dzīve sabiedrībā”

Ievads.....	6
Konceptijas mērķis.....	8
Konceptijas pamatprincipi.....	8
Kopienas dzīve un neatkarīga dzīve cilvēkiem ar invaliditāti.....	8
Problēmas formulējums.....	9
Sekas, ja problēmas netiks atrisinātas.....	12
Problēmas risinājums.....	13
1. Cilvēku ar invaliditāti vienlīdzības perspektīva.....	13
2. Organizēta pilsoniskā sabiedrība – partneris atbalsta nodrošinājumā.....	14
3. Vajadzībām atbilstoša pakalpojumu sistēma – garants dzīvei sabiedrībā.....	14
4. Ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumu reorganizācija.....	16
Ko iegūst sabiedrība.....	16
Ko iegūst cilvēki ar invaliditāti.....	17
Secinājumi.....	17

II. DAĻA. Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi cilvēkiem ar funkciju traucējumiem.

Ievads.....	18
Vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu pamatprincipi.....	19
Vietējā kopienā/pašvaldībā balstītu pakalpojumu darbības nosacījumi.....	21
Starpdisciplinārā pieeja.....	21
Pakalpojumu izveide un finansējums.....	22
Vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu daudzveidība.....	24
Mājoklis.....	28

Servisa dzīvoklis.....	28
Grupu māja/dzīvoklis.....	29
Dzīvoklis ar periodisku atbalstu.....	30
Pusceļa māja.....	31
Nodarbinātība.....	33
Dienas nodarbinātības centrs.....	33
Atbalstītais darbs.....	34
Specializētās darbnīcas.....	35
Sociālais uzņēmums.....	36
Transports.....	37
Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas.....	38
Atbalsta pakalpojumu. Atbalsts ģimenei.....	39
Asistents.....	39
Pavadonis.....	40
Kontaktpersona.....	40
Īsā laika uzturēšanās vietas.....	41
Atbalsta grupas.....	42
Pašpalīdzības grupas.....	43

Koncepcija **DZĪVE SABIEDRĪBĀ**

Ievads

Invaliditātes jēdziena izpratne ir vēsturiski attīstījusies gadsimtu laikā, mainoties no nolieguma un medicīniskā uztveres modeļa uz sociālo uztveres modeli. Tādējādi cilvēki ar invaliditāti no medicīniskās aprūpes objekta kļuvuši par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem.

Eiropas un Latvijas Cilvēku ar invaliditāti kustības mērķis ir pilnīga cilvēku ar invaliditāti iekļaušanās un līdzdalība sabiedrībā. Lai veicinātu mērķa sasniegšanu Latvijā, darba grupa vienojās par koncepcijas izstrādes nepieciešamību.

Izstrādātā koncepcija ir balstīta uz Starptautiskajos paktos par cilvēktiesībām ietvertajām normām, kas nosaka, ka ikvienam cilvēkam pieder visas tajās noteiktās tiesības un brīvības. Šiem Starptautiskajiem paktiem ir pievienojusies arī Latvijas Republika.

Darba grupa, balstoties uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju, kas nosaka pilsoniskās un politiskās tiesības un Eiropas Sociālo hartu, kura nosaka ekonomiskās sociālās un kultūras tiesības, uzskata, ka ikvienam cilvēkam ar invaliditāti ir tiesības dzīvot tādā sabiedrībā, kurā tiek ievērotas viņa pilsoņa tiesības, un invaliditāte nav iemesls, lai šīs tiesības tiktu jebkādā mērā ierobežotas.

Izstrādātā koncepcija attiecas uz šādām cilvēktiesību normām:

- Katram ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību – nevienai personai tās nedrīkst patvaļīgi atņemt;¹
- Katram ir tiesības brīvi pārvietoties un brīvi izvēlēties dzīvesvietu;²
- Katram ir tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, ģimenes dzīvi un tiesības nodibināt ģimeni;³
- Nevienam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai nežēlīgam, necilvēcīgam vai viņa pašcieņu aizskarošam sodam;⁴
- Katram ir tiesības uz izglītību un darbu;⁵
- Katram ir tiesības uz reliģijas un pārliecības brīvību, kā arī pulcēšanās un biedrošanās brīvību;⁶
- Nevienam nedrīkst liegt pašnoteikšanās tiesības.⁷

¹ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECHR) 5 pants, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (UN ICCPR) 9 un 10 pants, Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas (UDHR) 3 pants.

² Piemēram, UN ICCPR 12 pants, UDHR 13 un 16 pants.

³ Piemēram, ECHR 8 un 12 pants, UN ICCPR 17 un 23 pants, UDHR 12 pants.

⁴ Piemēram, Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, UN ICCPR 7 pants, UDHR 5 pants

⁵ ANO Starptautiskais pakts par Ekonomiskajām, Sociālajām un Kultūras tiesībām (UN ICESCR) 6 un 13 pants, UDHR 23 un 26 pants

⁶ Piemēram, ECHR 9 un 11 pants, UN ICCPR 18 un 19 pants, UDHR 18 un 20 pants

⁷ Piemēram UN ICCPR 1 pants, UN ICESCR 1 pants, UDHR 17 pants

Koncepcijā ietvertie uzstādījumi ir tiešā saskaņā ar Eiropas Padomes Ministru Komitejas (EP) 2006. gada 5. aprīlī apstiprināto Rīcības plānu 10 gadu periodam (2006 - 2015). Rīcības plāna dalībvalstis, tai skatā Latvija, apņēmušās īstenot virkni pasākumu dažādās jomās, tai skaitā dzīves sabiedrībā nodrošināšanai.

Izstrādājot koncepciju ir ņemti vērā ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas 2007. gada 22. maijā publiskotais atzinums par Latvijas kārtējo ziņojumu par ANO starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām izpildi, kurā ir paustas bažas, ka cilvēkiem ar garīga un fiziska rakstura traucējumiem vēl arvien jāpārvar nopietni šķēršļi, lai iekļūtu darba tirgū. Komiteja arī pauž bažas, ka personu ar garīga rakstura traucējumiem aprūpē joprojām dominē institucionālā aprūpe un vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi vēl aizvien ir vāji attīstīta aprūpes forma.⁸

Cilvēkiem ar invaliditāti ir jānodrošina iespēja izvēlēties **dzīvot** tajā pašā sociālajā vidē, kurā dzīvo pārējie sabiedrības locekļi, **strādāt** atvērtā darba tirgū un **piedalīties** visās sabiedrības aktivitātēs līdzvērtīgi pārējiem sabiedrības locekļiem.

Diemžēl realitāte lielam skaitam cilvēku ar invaliditāti neatbilst Starptautiskajos un Eiropas dokumentos deklarētajām cilvēktiesību normām un Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktajām tiesībām, kas ietver arī atbalstu un sabiedrībā integrētu sociālo aprūpi.

Lai gan dažādās valstīs ir atšķirīga invaliditātes izpratne, tomēr koncepcijas ietvaros darba grupa piedāvā izmantot ANO Konvenciju par cilvēku ar invaliditāti tiesībām, kas ir jaunākais starptautiskais dokuments šajā jomā un kuras 19. pants īpaši nosaka cilvēku ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā. Koncepcijas ietvaros ir būtiski izprast, ka invaliditātes veidi ir noteicošais faktors, veidojot pakalpojumu, kas nodrošinātu pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā.

Jēdziens „invaliditāte” ir definēts gan Starptautiskajos, gan Latvijas normatīvajos aktos. ANO ģenerālajā asamblejā 1982. gada 3. decembrī pirmo reizi sabiedrības vēsturē veselības traucējumu sekas tika definētas kā funkcionālas attiecības starp cilvēkiem ar invaliditāti un viņu apkārtējo vidi. Jaunā ANO Konvencija par cilvēku ar invaliditāti tiesībām, kura tika pieņemta 2006. gada 13. decembrī, nosaka, ka invaliditāte ir personas ar funkciju traucējumiem⁹ mijiedarbības ar sabiedrības attieksmes un vides radītām barjerām rezultāts, kas liedz pilnīgu un efektīvu, uz līdzvērtības principiem balstītu līdzdalību sabiedrībā.

Turpretī šobrīd Latvijā spēkā esošajā likumdošana jēdziens „invaliditāte” tiek definēts kā „Ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt.” Neatzīstot vides un sabiedrības attieksmes radītās barjeras kā invaliditātes izraisošos faktoros, pilnvērtīga cilvēku ar invaliditāti iekļaušanās sabiedrībā kļūst neiespējama.

⁸ UN ECOSOC, Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Articles 16 and 29 of the Covenant, E/C.12/LVA/CO/1, 22 May 2007

⁹ Funkciju traucējums - slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts fiziska vai garīga rakstura traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā

Cilvēki ar invaliditāti bieži tiek uztverti kā viendabīgs cilvēku kopums. Tomēr būtiski atšķiras gan invaliditātes veidi, gan to smaguma pakāpes, kas nosaka to atbalsta apjomu un formu, kāds ir nepieciešams katrā individuālajā gadījumā. Kaut arī ir zināms kopējais cilvēku ar invaliditāti skaits (2007. gada 1. janvārī Latvijā bija **106932** invalīdi, no tiem pieaugušie – **98865** (LM dati).) un ir pieejama statistika, ņemot vērā dažādas diagnozes, tomēr šie dati neatspoguļo cilvēku ar invaliditāti skaitu atbilstoši funkcionālo traucējumu veidiem un smaguma pakāpēm. Šāda nepilnīga datu uzskaitē apgrūtina situācijas novērtēšanu, kā arī nepieciešamo pakalpojumu plānošanu ilgtermiņā.

Koncepcijas mērķis

Koncepcijas mērķis ir veicināt cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, vēršot uzmanību uz efektīvu, cilvēku vajadzībām un tiesībām atbilstošu pakalpojumu sistēmas izstrādes nepieciešamību.

Koncepcijas pamatprincipi

Koncepcijas pamatprincipi ir attiecināmi uz ikvienu cilvēku ar invaliditāti neatkarīgi no invaliditātes veida vai smaguma pakāpes, jo cilvēki ar invaliditāti ir līdzvērtīgi sabiedrības locekļi, un ikvienam cilvēkam ir tiesības dzīvot tādu pašu dzīvi, kādu sabiedrība uzskata par normālu.

Šādai dzīvei cilvēkiem ar invaliditāti ir nepieciešams tieši tas pats, kas pārējiem iedzīvotājiem. Papildus ir nepieciešams vajadzībām atbilstošs atbalsts, bet atbalsta formas nedrīkst nošķirt cilvēkus ar invaliditāti no pārējās sabiedrības.

Dzīves sabiedrībā pamatā ir cilvēku ar invaliditāti tiesības būt noteicējam par savu dzīvi, tādā pašā mērā kā ikvienam sabiedrības loceklim. Piemēram, cilvēkiem ar invaliditāti jābūt vienlīdzīgām iespējām izvēlēties un kontrolēt tādas jautājumus kā: ar ko kopā dzīvot, ar ko veidot attiecības, kas būs tās personas, kuras sniegs viņiem atbalstu, īpaši uzsverot, ka jābūt nodrošinātai iespējai izvēlēties dzīves vietu, kas atrodas vietējā kopienā un nav nodalīta no pārējās sabiedrības.

Cilvēku ar invaliditāti un cilvēku bez invaliditātes vajadzības ir vienlīdz svarīgas, tām ir jāklūst par pamatu sabiedrības plānošanā, un visiem resursiem ir jābūt izmantotiem tā, lai ikvienam iedzīvotājam tiktu nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas.

Invaliditātes aspektu konsekventa ievērošana, plānojot plašai sabiedrībai paredzētos pakalpojumus tādās jomās kā nodarbinātība, reģionālā politika, izglītība un apmācība, publiskais iepirkums, transports, zinātne un informatīvās tehnoloģijas, padara tos pieejamus arī cilvēkiem ar invaliditāti (*mainstreaming* princips).

Kopienas dzīve un neatkarīga dzīve cilvēkiem ar invaliditāti

Sabiedrību veido dažādu cilvēku kopums, un viena tās daļa ir cilvēki ar invaliditāti. Cilvēkiem ar invaliditāti dzīve sabiedrībā nenozīmē tikai iespēju fiziski dzīvot sabiedrībā, bet būt tās daļai, kur ir nodrošinātas līdzdarbības iespējas visās dzīves jomās. Cilvēka funkcionālo traucējumu veids un atbilstošā atbalsta forma ir faktors, kas nosaka to, vai cilvēkam ar funkciju traucējumiem dzīve sabiedrībā būs pilnībā neatkarīga vai tā būs nodrošināma kā kopienas dzīve.

Kopienas dzīve (community living) nodrošina iespēju cilvēkiem ar invaliditāti atbilstoši savam vecumam pilnībā iekļauties ikdienas dzīves aktivitātēs, sniedzot atbalstu funkcionālo traucējumu kompensēšanā un lēmuma pieņemšanas procesā.

Atbalsta līmenis katrai personai ir atšķirīgs, bet pamatprincips - nemainīgs – katram ir jāsaņem tāds atbalsta apjoms, kāds ir nepieciešams, lai cilvēks pilnībā varētu iekļauties sabiedrības dzīvē.

Kopienas dzīve attiecas uz cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem¹⁰ – cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem un cilvēkiem ar garīgās veselības traucējumiem. Garīga rakstura traucējumi nosaka ierobežotas lēmumu pieņemšanas iespējas, ko iespējams kompensēt, sniedzot atbilstošu atbalstu.

Šai mērķa grupai nepieciešams uz indivīdu, t.i., konkrētu personu, vērsts sociālais atbalsts un sociālā un profesionālā rehabilitācija, ko realizē multidisiplinārā komanda pēctecīgā pakalpojumu sistēmā.

Neatkarīga dzīve (independent living) nodrošina iespēju cilvēkiem ar invaliditāti atbilstoši savam vecumam pilnībā iekļauties ikdienas dzīves aktivitātēs, kompensējot funkcionālos traucējumus.

Cilvēki ar kustību, redzes, dzirdes traucējumiem, saņemot pietiekamu un vajadzībām atbilstošu atbalstu, kas kompensē funkcionālos traucējumus, spēj dzīvot sabiedrībā pilnībā neatkarīgu dzīvi. Tas nozīmē, cilvēkiem ar invaliditāti ir pašiem jāuzņemas atbildība par savu dzīvi.

Lai nodrošinātu neatkarīgu dzīvi, nepieciešami atbilstoši tehniskie palīglīdzekļi, pieejama vide, personīgā asistenta pakalpojumi atkarībā no individuālajām specifiskajām vajadzībām

Problēmas formulējums

Vispārējā sociālā un ekonomiskā attīstība valstī rada maldinošu priekšstatu par pašreizējo sociālo situāciju un dzīves kvalitātes¹¹ nodrošinājumu dažādām sabiedrības grupām. Cilvēki ar invaliditāti ir atzīti kā viena no riska grupām, kas ir īpaši pakļauta sociālai atstumtībai un kuru dzīves kvalitātes nodrošinājums prasa aizsardzības mehānismu izveidi. Tomēr joprojām cilvēku ar invaliditāti iespējas, salīdzinot ar pārējo sabiedrību, ir vērtējamā kā neapmierinošas.

Šobrīd Latvijā kā invaliditātes izraisošais faktors tiek uzskatīts cilvēka funkciju traucējums, neatzīstot vides un sabiedrības attieksmes ietekmi. Līdz ar to netiek atzīts, ka, uzlabojoties vides pieejamībai un mainoties sabiedrības attieksmei, iespējams ievērojami mazināt invaliditātes smaguma pakāpi.

Šāds uzskats, kas joprojām dominē gan sabiedrības, gan amatpersonu vidū, veido skatījumu uz cilvēku ar invaliditāti kā aprūpes objektu.

Līdz ar to valstī tiek attīstīti sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi – aprūpe, kas nevis veicina cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, bet padziļina viņu segregāciju un sociālo izolāciju.

¹⁰ Garīga rakstura traucējumi - jēdziens ietver sevī gan psihiskās saslimšanas, gan intelektuālās attīstības traucējumus.

¹¹ Dzīves kvalitāte - personas, ģimenes, personu grupas, sabiedrības labklājības rādītājs, kas ietver fizisko un garīgo veselību, brīvo laiku un tā izmantošanu, darbu, kā arī saikni ar sabiedrību; tiesības patstāvīgi pieņemt un realizēt lēmumus, kā arī materiālais nodrošinājums

Pakalpojumu nodrošinājums ir neatbilstošs cilvēku ar invaliditāti vajadzībām, gan no kvantitatīvā viedokļa, gan vajadzībām atbilstošas dažādības, gan kvalitātes viedokļa. Joprojām kopienas dzīves vai neatkarīgas dzīves nodrošinājums cilvēkiem ar invaliditāti ir uzskatāms par izņēmuma gadījumiem, nevis sistēmu.

Piedāvāto pakalpojumu galvenais uzdevums ir aprūpes sniegšana, nevis aktīvas dzīves pozīcijas veicināšana un cilvēku tiesību realizācija, kas īpaši ir novērojama saistībā ar ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumiem¹². Līdz ar to veidojas situācija, ka cilvēki kļūst pasīvi, netiek veicināta viņu līdzdalība savas kopienas dzīvē, cilvēki ir nemotivēti kļūt ekonomiski neatkarīgākiem.

Esošais pakalpojumu finansēšanas modelis, kur ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumi tiek finansēti no valsts budžeta, bet pamatattīstība par alternatīvo pakalpojumu attīstību un nodrošinājumu gulstas uz pašvaldībām, neveicina pāreju uz alternatīviem pakalpojumiem.

Minētās problēmas attiecas gan uz cilvēkiem, kam atbalstu sniedz ģimene, gan arī uz tiem, kas dzīvo ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās.

1) Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem, kas atrodas ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās.

Pašlaik (2007. gadā) pieejamos ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumus īsteno 32 valsts sociālās aprūpes centri, tajā skaitā 24 pieaugušo aprūpes centri un 8 bērnu aprūpes centri, kā arī citi pakalpojumu sniedzēji, kas ieguvuši tiesības izpildīt valsts pasūtījumu. Šobrīd minētajās institūcijās atrodas 5460 personas, t.sk. 940 bērni. Pēdējo gadu laikā pieprasījums pēc valsts apmaksātā pakalpojuma pieaugušām personām sociālās aprūpes centros ir krasi palielinājies – no 250 personām 1999. gadā līdz 680 personām 2007. gadā (rindā gaidošie). (LM Informatīvais ziņojums par personu ar garīga rakstura traucējumiem sociālo aprūpi).

Institucionālā aprūpe ir pretstats dzīvei sabiedrībā. Tā liedz vai ierobežo iespējas cilvēkiem ar invaliditāti realizēt savas pamattiesības un pamatbrīvības.

- Atrodoties ilgstošās sociālās aprūpes institūcijās, cilvēki ar invaliditāti dzīvo sociālā izolācijā, jo,
  - institūcijas ir slēgta, mākslīgi veidota cilvēku kopiena,
  - institūcijas pamatā atrodas tālu no apdzīvotām vietām un cilvēkiem ar invaliditāti nav iespēju ņemt aktīvu daļību sabiedrības dzīvē,
  - iepriekšminētie aspekti ierobežo komunikāciju ar draugiem un ģimeni.
- Sociālās aprūpes institūcijās cilvēkiem ar invaliditāti ir liegta iespēja dzīvot atbilstoši sava vecumposma vajadzībām – piemēram, jauniešiem trūkst iespēju kontaktēties ar saviem vienaudžiem ārpus institūcijas, cilvēkiem trūkst brīvā laika pavadīšanas iespēju atbilstoši savām vajadzībām un interesēm, ierobežotas ir iespējas izvēlēties dzīves biedru.
- Sociālās aprūpes institūcijās trūkst iespēju nodrošināt jaunu zināšanu, prasmju apguvi, atbilstoši cilvēka spējām un interesēm mūža garumā – ilgstošas aprūpes rezultātā tiek zaudētas jau esošās pašaprūpes prasmes un veidojas institucionāla atkarība.

¹² Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija — sociālā institūcija, kas nodrošina personai, kas vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem – mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju

- Cilvēkiem tiek liegtas līdzdalības iespējas pat vienkāršās ikdienas aktivitātēs. Cilvēku dzīvi šajās aprūpes iestādēs raksturo ilgstoša bezdarbība un garlaicība.
- Fiziskā vide nenodrošina privātās dzīves iespējamību un mājas sajūtu, kādu sabiedrība kopumā uzskata par normālas dzīves vajadzībām atbilstošu.
- Sociālās aprūpes institūcijās trūkst vai ir ierobežotas nodarbinātības iespējas, un cilvēki ar invaliditāti tiek nodarbināti, nesaņemot darbam adekvātu samaksu.
- Sociālās aprūpes institūcijās nav pietiekami nodrošināta vides pieejamība un tehniskie palīgīdzekļi cilvēkiem ar kustību traucējumiem.
- Sociālās aprūpes institūcijas veido sabiedrības skatījumu uz cilvēkiem ar invaliditāti kā īpašu, no pārējās sabiedrības nodalāmu grupu, tādējādi veicinot diskriminējošu attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti.

2) Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem, kam ir nepieciešams papildus atbalsts funkcionālo traucējumu kompensēšanai un kas nesaņem ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumus.

Latvijā 2005. gadā 65285 cilvēkiem bija garīgā rakstura traucējumi. (“Psihiskās veselības aprūpe Latvijā 2005” Statistikas gadagrāmata).

- Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem nesaņem atbilstošu atbalstu multidisciplinārās komandas un pēctecīgas pakalpojumu sistēmas trūkuma dēļ pašvaldībās, tāpēc ir ierobežota viņu iekļaušanās un tiek mazinātas līdzdalības iespējas sabiedrības dzīvē.
- Nesaņemot pietiekamu atbalstu, cilvēki bieži nokļūst riska grupā, kas viegli pakļaujas nelabvēlīgai ietekmei, vai tiek izmantoti, kā rezultātā viņi zaudē dzīvokļus un nokļūst psihiatriskajās slimnīcās, patversmēs vai cietumos.
- Nevienmērīgais pakalpojumu nodrošinājuma pārklājums valstī rada pastiprinātas izolētības draudus tiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, kas dzīvo reģionos.
- Vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu trūkums liek izvēlēties aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs, kas ir uzskatāma par piespiedu izvēli.
- Cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem ir ierobežotas iespējas izmantot grupu dzīvokļa/mājas pakalpojumus, jo šī pakalpojuma nodrošinājums ir atkarīgs no katras pašvaldības normatīvajiem aktiem, kā arī pašvaldības iespējām pakalpojumu attīstīt.
- Atbilstošu ergoterapeita pakalpojumu trūkums ierobežo cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem līdzdalības līmeni un provocē funkcionālā stāvokļa regresu.
- Bērniem un jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem izglītība pārsvarā tiek nodrošināta no pārējās sabiedrības un vienaudžiem nošķirtā vidē, liedzot iespējas gūt iemaņas sociālo kontaktu veidošanā. Tas neveicina sabiedrības aizspriedumu un stereotipu mazināšanos par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.
- Jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem trūkst iespēju apgūt profesiju atbilstoši katra interesēm un spējām. Jaunieši ar garīga rakstura traucējumiem spiesti apgūt tās profesijas, kuras māca konkrētajā speciālajā izglītības iestādē.
- Pastāv ierobežotas nodarbinātības iespējas:
  - praktiski nepastāv nodarbinātības iespējas atvērtā darba tirgū,
  - nav attīstīti specializētie nodarbinātības veidi (atbalstītais darbs un specializētās darbnīcas).
- Cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem nav pietiekami nodrošināta pieeja informatīvai videi (trūkst informācijas Viegļajā valodā), tādējādi liedzot pilnvērtīgi piedalīties kultūras dzīvē, baudīt literatūru un gūt vajadzībām un interesēm atbilstošu informāciju.
- Ģimene, kas rūpējas par cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem, nesaņem profesionālu atbalstu, tā zaudējot savu aktīvo sociālo stāvokli un pašizolējoties no pārējās sabiedrības, un bieži kādam no piederīgajiem jāpamet darba tirgus, kļūstot par aprūpētāju.

- Netiek nodrošināti ģimenes atslodzes pakalpojumi (īslaicīgās uzturēšanās vietas cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem; atbalsta ģimenes, cita veida servisa pakalpojumi cilvēka ar invaliditāti dzīves vietā, piemēram, palīgs, kurš nodrošina īsa laika pieskatīšanu pie klienta mājās), kas ļautu ģimenei atpūsties un piedalīties pasākumos, kuros līdzdalība cilvēkam ar garīga rakstura traucējumiem būtu apgrūtināša.

3) Cilvēki ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem, kam ir nepieciešams papildus atbalsts funkcionālo traucējumu kompensēšanai un kas nesahņem ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumus.

- Plānotajam asistenta pakalpojumam nav izstrādāti šī pakalpojuma sniegšanas modeļi, lai apmierinātu cilvēku ar invaliditāti individuālās vajadzības.
- Vides pieejamības neapmierinošais nodrošinājums ierobežo izglītības iegūvi, iekļaušanos atvērtā darba tirgū, līdzdalību sabiedriskajā dzīvē. Nepielāgota cilvēka dzīves vieta un pieejama transporta trūkums krasi pastiprina cilvēku ar kustību traucējumiem sociālo izolāciju.
- Nepietiekošs tehnisko palīglīdzekļu klāsts, kas tiek apmaksāts no valsts līdzekļiem, nespēj apmierināt cilvēku individuālās vajadzības un nodrošināt iespējami lielāku neatkarību.
- Atbilstošu ergoterapeita pakalpojumu trūkums pazemina cilvēku ar kustību traucējumiem neatkarības līmeni un provocē funkcionālā stāvokļa regresu.
- Ierobežota informatīvās vides pieejamība cilvēkiem ar redzes un dzirdes traucējumiem liedz pilnvērtīgas izglītības, nodarbinātības un līdzdalības sabiedriskās aktivitātēs iespējas.
- Nepietiekams surdotulku nodrošinājums ierobežo cilvēku ar dzirdes traucējumiem iespējas iegūt interesēm atbilstošu izglītību, iekļauties atvērtā darba tirgū un sabiedriskās dzīves aktivitātēs.

Sekas, ja problēmas netiks atrisinātas

Minētās problēmas un ilglaicīga to neatrisināšana var radīt nopietnas sekas gan valstiskā, gan individuālā līmenī. Šo neatrisināto jautājumu sekas jau ir jūtamas valsts sociāli ekonomiskajā attīstībā, cilvēkresursu trūkumā un sabiedrības vērtību skalas degradācijā.

Veidojot valstī pakalpojumus cilvēkiem ar invaliditāti nošķirti no pārējās sabiedrības, tiek mākslīgi veicināta sabiedrības segregācija¹³ grupās. Sabiedrībā pastiprinās diskriminējoša attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti, mazinās tolerance un iecietība gan pret cilvēkiem ar invaliditāti kā sabiedrības daļu, gan pastarpināti pret citām sociālās atstumtības riska grupām.

Segregatīva un bieži neieinteresēta attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti no valsts institūciju puses pasliktina sociālo klimatu valstī kopumā un rada sabiedrībā nedrošības sajūtu par situācijām, kuras var piemēklēt ikvienu cilvēku, neatkarīgi no viņa šībrīža sociālekonomiskā stāvokļa.

Nenodrošinot iespēju cilvēkiem ar invaliditāti saņemt savām spējām un interesēm atbilstošu izglītību, tiek kavēta uz zināšanām balstīta sabiedrības attīstība. Zemais zināšanu un prasmju līmenis ir nopietns šķērslis veiksmīgai nodarbinātības politikas izveidei. Tas bieži traucē ne tikai atrast darbu, bet arī veidot savu karjeru un pelnīt atalgojumu, kas atbilst ikdienas dzīves vajadzībām. Rezultātā pieaug pieprasījums pēc sociālajiem pabalstiem.

¹³ Segregācija – atdalīšana, norobežošana, nošķiršana.

Nerisinot uzstādītās problēmas, cilvēki ar invaliditāti, kā arī viņu ģimenes locekļi, kas sniedz ikdienas atbalstu, tiek izstumti no darba tirgus, tā neefektīvi izmantojot valstī esošos cilvēkresursus un liekot šķēršļus veiksmīgai tautas izaugsmes iespējai. Līdz ar to valstī no vienas puses aizvien aktuālāks kļūst jautājums par jaunu darbaroku piesaisti, bet no otras puses pieaug to cilvēku skaits, kuri savu funkcionālo traucējumu dēļ nespēj iekārtoties darbā un dzīvo nabadzībā.

Nepārdomāti organizēto pakalpojumu dēļ valstī veidojas liela cilvēku grupa, kas ir pasīva labuma saņēmēja. Pieradums izmantot jau visu gatavu, jo īpaši ilglaicīgās aprūpes iestāžu iemītniekiem, kā arī cilvēkiem, kas ieguvuši invaliditāti jau no agras bērnības, liek zaudēt motivāciju līdzdarboties savas dzīves veidošanā – lēmumu pieņemšanu, ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu un dažādās ikviena cilvēka ikdienā parastās lietas atstājot citu ziņā, neuzņemoties atbildību par notiekošo. Ja tiek pieļauta cilvēku pasīvas dzīves pozīcijas izveidošanās, viņu atgriešana aktīvās dzīves pozīcijās prasa lielus valsts finansu ieguldījumus un bieži ir neefektīva.

Nesaņemot pietiekamu atbalstu, cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem var nokļūt riska grupā, kas viegli pakļaujas nelabvēlīgai ietekmei vai tiek izmantota, tādējādi pieaug sabiedrībā nevēlamas parādības, piemēram, narkomānija, alkoholisms, pretlikumīgi nodarījumi. Šī situācija veicina sabiedrības stereotipus par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem – kā apkārtējiem bīstamiem un izolējamiem, kā arī rada nedrošu un nedraudzīgu vidi kopumā.

Cilvēki ar psihiskām saslimšanām, pēc hospitalizācijas atgriežoties sabiedrībā un nesaņemot pietiekamu atbalstu, nespēj iekļauties sabiedrības dzīvē un atgriezties darba tirgū. Tas bieži noved pie slimības recidīva un atkārtotas ievietošanas stacionārā, kas pazemina cilvēku ar psihiskām saslimšanām dzīves kvalitāti un prasa papildus finanšu ieguldījumus no valsts.

Neefektīva esošo līdzekļu izmantošana, cilvēka cieņu aizskaroši dzīves apstākļi, nepietiekama prasmju un zināšanu bāze, vājš tehniskais aprīkojums ievērojami pasliktina pakalpojumu sniedzēju darba vidi un rada grūtības valstī piesaistīt darbaspēku šai jomai. Tas savukārt noved pie situācijas, kas jau esošos pakalpojumus padara vēl nekvalitatīvākus un neefektīvākus.

Problēmas risinājums

Piedāvātie problēmas risinājumi ir jāskata kā vienots veselums, vienlaikus ieviešamu pasākumu kopums un jāņem vērā, ka patiesi neatkarīgu dzīvi un kopienas dzīvi cilvēkiem ar invaliditāti būs iespējams nodrošināt tikai ar kompleksu pieeju problēmai.

1. Cilvēku ar invaliditāti vienlīdzības perspektīva

Lai vienlīdzīgas tiesības kļūtu par realitāti, vispirms valsts līmenī ir jāmaina skatījums uz cilvēkiem ar invaliditāti, galveno uzsvaru liekot uz visu cilvēku vienlīdzību. Ir nepieciešams pieņemt politisku lēmumu principiālas pieejas izmaiņai sabiedrībā un valsts pārvaldes struktūrās.

Cilvēku ar invaliditāti vienlīdzības perspektīva ir jāietver esošajos un turpmāk pieņemamajos normatīvajos aktos (mainstreaming). Nepieciešams izstrādāt koordinējošos mehānismus invaliditātes aspektu ņemšanai vērā visās dzīves jomās.

Valstij ir jāuzņemas pamatatbildība par cilvēku ar invaliditāti tiesību realizāciju. Jāveic naudas plūsmas pārdale par labu prioritātēm, ievērojot principu „nauda seko klientam”. Cilvēku ar

funkcionāliem traucējumiem kompensējošie pasākumi jāfinansē no valsts budžeta līdzekļiem, nedelegējot funkciju pašvaldībām bez attiecīgā finansiālā seguma.

Kā viens no potenciālajiem risinājuma veidiem vienlīdzības politikas nodrošinājumam varētu būt „Cilvēku ar invaliditāti līdztiesības programmas” izstrāde un ieviešana, kuras rīcības virzieni būtu

- sabiedrības izglītošana par cilvēku ar invaliditāti līdztiesību,
- valsts pārvaldes un speciālistu izglītošana par cilvēku ar invaliditāti līdztiesību,
- pakalpojumu sistēmas attīstības perspektīvas,
- *mainstreamings*, invaliditātes aspektu ņemšana vērā ikvienā dzīves jomā, kas veicina visas sabiedrības labklājību,
- universālā dizaina principu ievērošana,
- komunikāciju pamatprasmju apguves programma vispārējās izglītības sistēmā (saziņas veicināšanai ar cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, kuriem ir komunikācijas problēmas).

Valstij jāuzņemas atbildība par sociālās aprūpes sistēmas transformāciju no aprūpes ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs uz kvalitatīvas, cilvēku vajadzībām atbilstošas, sabiedrībā balstītas alternatīvās sociālās aprūpes un rehabilitācijas sistēmu, ietverot:

- stratēģisko rīcības plānu izstrādi,
- pārejas gaitas regulāciju,
- ilgstošas sociālās aprūpes institūciju pakāpenisku iekšējo reorganizāciju,
- procesa regulāru monitoringu un izvērtējumu.

2. Organizētā pilsoniskā sabiedrība – partneris atbalsta nodrošinājumā

Organizētās pilsoniskās sabiedrības piesaiste aktivitātēs, kas vērstas uz cilvēku ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu, ir viens no stūrakmeņiem veiksmīgai problēmu risināšanai.

Nevalstisko organizāciju piesaiste ir vienlīdz nozīmīga gan interešu aizstāvībā, gan uz vajadzībām vērsta atbalsta nodrošināšanā. Finansiāli sabalansēts funkciju deleģējums veicinās darbības efektivitāti un paaugstinās pakalpojumu kvalitāti.

3. Vajadzībām atbilstoša pakalpojumu sistēma – garants dzīvei sabiedrībā

Viens no galvenajiem uzdevumiem ir plaša pakalpojumu spektra piedāvājums, kas ļautu apmierināt cilvēku ar visu veidu invaliditāti vajadzības. Pakalpojumu nodrošinājumā ir jābūt virknei **izvēles iespēju**, no kurām cilvēks ar invaliditāti var izvēlēties sev atbilstošāko konkrētajā dzīves laikā un situācijā. Ir jābūt nodrošinātai pilnīgai informācijas pieejamībai par visām pastāvošajām izvēles iespējām. Tikai pastāvot reālai pakalpojumu izvēlei, iespējams garantēt vienlīdzīgas iespējas.

Valstī ir jāizstrādā ilgtermiņa stratēģija konsekventai un pilnīgai pārejai uz pakalpojumu sistēmu, kas nodrošina cilvēku ar invaliditāti dzīvi sabiedrībā. Tai ir jānodrošina neatkarīgas un kopienas dzīves iespējas, neatkarīgi no invaliditātes veida un smaguma pakāpes. Stratēģijai ir jāiekļauj pakāpeniska un pēctecīga pāreja no aprūpes pakalpojumiem ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās uz sabiedrībā balstītiem alternatīvajiem pakalpojumiem. Stratēģijai ir jāietver kvantitatīvie un kvalitatīvie tās realizācijas mērķi un tās īstenošanas termiņi.

Pakalpojumi cilvēkiem ar invaliditāti ir jānodrošina tajā sociālajā vidē, kurā dzīvo pārējā sabiedrība, un tiem

- jānodrošina privātās dzīves iespējamība, piemēram, jauniešiem ar invaliditāti nodrošinot iespēju dzīvot neatkarīgi no vecākiem,

- jānodrošina līdzdalības iespējas ikvienā ikdienas aktivitātē,
- jānodrošina interesēm un spējām atbilstoša nodarbinātība atvērtā darba tirgu vai izmantojot specializētās nodarbinātības formas,
- jānodrošina informatīvā un vides pieejamība,
- jāpilnveido klienta prasmes un zināšanu līmeni atbilstoši cilvēka spējām, vajadzībām un interesēm visa mūža garumā,
- jāņem vērā atbilstošās vecumposma vajadzības,
- jānodrošina iespēja brīvo laiku pavadīt atbilstoši savām interesēm.

Jāizvērtē iespēja personām, kuras gaida rindā uz ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumiem, attīstīt sabiedrībā balstītus aprūpes pakalpojumus.

Jāveido starpdisciplināras komandas¹⁴ pašvaldībās atbilstoša atbalsta nodrošināšanai cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, kas nodrošinātu pēctecīgu pakalpojumu sistēmu.

Jāveicina pāreja uz iekļaujošu izglītību, veicinot bērnu ar funkciju traucējumiem iekļaušanos vienaudžu vidē.

Jāpilnveido profesionālās izglītības sistēma jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem, nodrošinot iespēju jauniešiem apgūt interesēm un spējām atbilstošu arodu.

Jāizstrādā un jāievieš cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības aizsardzības mehānismi, veicinot gan cilvēku iekļaušanos atvērtā darba tirgū, gan specializētās nodarbinātības formas.

Jāizstrādā un jāievieš cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem juridiskās aizsardzības mehānisms, kas ietvertu juridiskās palīdzības sistēmu un tiesisko interešu ievērošanu. Jāievieš daļēja rīcībspēja cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.

Jāpaplašina no valsts līdzekļiem apmaksāto tehnisko palīglīdzekļu klāsts, kas apmierinātu cilvēku individuālās vajadzības un nodrošinātu iespējami lielāko neatkarības līmeni.

Jāveic pasākumi informatīvās vides pieejamības nodrošināšanai cilvēkiem ar redzes un dzirdes traucējumiem.

Jāveido ģimenes atbalsta programma, kas uzskatāma par sociālo pakalpojumu un kas ir jānodrošina ikvienai ģimenei, sākot no brīža, kad kāds tās loceklis gūst invaliditāti, un jāgarantē visas dzīves ilgumā. Programmas ietvaros ģimenei jānodrošina

- regulāra un ilgstoša psiholoģiskā palīdzība, tā palīdzot pārvarēt psiholoģisko krīzi un pieņemt jauno dzīves situāciju.
- vienlaikus ir jāsniedz pietiekams praktiskais atbalsts, piemēram, īslaicīgās atslodzes pakalpojumi, lai saglabātos tāda ģimeniska vide, kurā ir iespējamas pilnvērtīgas ģimeniskas attiecības.

Atbalsts ģimenēm ir jāsniedz, pamatojoties uz starpdisciplināras komandas pieejas principiem. Speciālistiem, sniedzot atbalstu cilvēkam ar invaliditāti, procesos jāiesaista gan pats cilvēks ar invaliditāti, gan viņa ģimenes locekļi.

¹⁴ Starpdisciplinārā komanda – dažādu speciālistu: psihologu, psihiatru, sociālo darbinieku, ergo terapeitu, aprūpētāju u.c. komanda.

4. Ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumu reorganizācija

Jāveic ilgstošas sociālās aprūpes sistēmas plānveida reorganizācija, pakalpojuma kvalitāti iespējami tuvinot kopienā balstītu pakalpojumu kvalitātei un ievērojot līdzdalības, izvēles iespējas, personīgās dzīves nodrošinājuma principus.

Nepieciešams izstrādāt ilgtermiņa stratēģiju, kura ietvertu ilgstošas sociālās aprūpes sistēmas plānveida reorganizācijas kvalitatīvos kritērijus un realizācijas termiņus.

Veiksmīga reorganizācijas procesa nodrošinājumam, jāizstrādā cilvēku, kas dzīvo institūcijās, dzīves kvalitātes novērtējuma sistēma, kura būtu balstīta uz tādiem pamatkritērijiem, kā līdzdalība ikdienas dzīves aktivitātēs, izvēles iespējas, līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesos, personīgās dzīves nodrošinājums.

Ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās jāattīsta cilvēku ar invaliditāti interešu aizstāvības (pašaizstāvības) kustība, jānodrošina ilgtermiņa klientu motivācijas programmu realizācija.

Jāizveido neatkarīgs inspekcijas mehānisms, kas regulāri sekotu cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesību ievērošanai un uzraudzītu aprūpes kvalitāti ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs un kurā darbotos neatkarīgi cilvēku ar invaliditāti interešu aizstāvības eksperti.

Nav pieļaujama jaunu, lielu, tikai uz aprūpi vērstu, ilgstošas sociālās aprūpes centru izveide.

Ko iegūst sabiedrība

Sabiedrība iegūst drošības sajūtu, kas raksturīga labklājīgai sabiedrībai.

Redzot, ka valsts vēlas un spēj rūpēties par cilvēkiem, kas ir neaizsargātākā situācijā, tiek veicināta sabiedrības lojalitāte pret valsti. Paaugstinās tādas sabiedrības morālās kategorijas kā tolerance un iecietība, kas savukārt uzlabo situāciju arī citām sociālajai atstumtībai pakļautajām grupām.

Uzlabojoties komunikācijai ar cilvēkiem, kuriem ir funkciju traucējumi, mazinās sabiedrības stereotipi un bailes.

Ņemot vērā, ka cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai būs nepieciešams attīstīt specializētās nodarbinātības formas, palielinās darba vietu skaits cilvēkiem, kas sniegs atbalstu cilvēkiem ar invaliditāti, veicot savus darba pienākumus, piemēram, darbaudzinātāji atbalstītā darba struktūrās.

Veidojot alternatīvos sociālos pakalpojumus, tiks veidota kvalitatīva un pozitīva darba vide cilvēkiem, kas strādā sociālās aprūpes jomā, ceļot tās prestižu sabiedrībā, kura mazinās kadru trūkumu un motivēs cilvēkus izvēlēties strādāt šajā jomā.

Atrisinot šai koncepcijā identificētās problēmas, dzīves kvalitāte ievērojami uzlabosies cilvēku ar invaliditāti ģimenei. Tajā tiks mazināta sociālā spriedze un tiks dota tās locekļiem iespēja atgriezties darba tirgū, tādējādi dodot savu ieguldījumu arī sabiedrībai kopumā.

Ko iegūst cilvēki ar invaliditāti

Saņemot pietiekamu un vajadzībām atbilstošu atbalstu, cilvēki ar invaliditāti spēs pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīvē un nebūs spiesti dzīvot izolācijā, no pārējās sabiedrības un tuviniekiem nošķirtā vidē.

Cilvēkiem ar invaliditāti būs iespēja dzīvot atbilstoši sava vecumposma vajadzībām, kas veicinās savstarpējos kontaktus ar vienaudžiem.

Cilvēkiem ar invaliditāti, saņemot izglītību atbilstoši spējām, interesēm un vajadzībām visa mūža garumā, uzlabosies gan patstāvīgas dzīves, gan darba vidē nepieciešamās prasmes un iemaņas, kas dos iespēju būt nodarbinātiem, atbilstoši savām spējām un interesēm.

Aktīvāk iesaistoties darba tirgū, paaugstināsies cilvēku ar invaliditāti finansiālā neatkarība.

Saņemot atbilstošu atbalstu, cilvēki spēs pieņemt savām vajadzībām, interesēm un vērtību sistēmai atbilstošus lēmumus; paaugstināsies cilvēku ar invaliditāti pašapziņa.

Secinājumi:

- Sabiedrībā un amatpersonu vidū, dominējot skatījumam uz cilvēku ar invaliditāti kā aprūpes objektu, valstī tiek attīstīti sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, kas galveno uzsvāru liek uz aprūpi. Šādi veidoti pakalpojumi nevis veicina cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, bet padziļina viņu segregāciju un sociālo izolāciju.
- Pakalpojumu nodrošinājums neatbilst cilvēku ar invaliditāti vajadzībām, sabiedrībā balstītie alternatīvie pakalpojumi ir pieejami nelielam cilvēku skaitam. Rezultātā cilvēki ar invaliditāti ir spiesti izvēlēties aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs.
- Lai panāktu situācijas radikālu maiņu valstī, jāizstrādā un jāievieš stratēģija un rīcības plāni pārejas nodrošināšanai. Plānā kā prioritāte jāizvirza pāreja no aprūpes ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs uz sabiedrībā balstītiem alternatīviem pakalpojumiem.
- Jāizstrādā un jāievieš visaptveroša pakalpojumu kvalitātes nodrošināšanas un monitoringa sistēma, iesaistot neatkarīgos ekspertus – cilvēku ar invaliditāti interešu aizstāvjus.
- Valstij ir jāuzņemas pamatbildība par cilvēku ar invaliditāti tiesību realizāciju. Cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem kompensējošie pasākumi jāfinansē no valsts budžeta līdzekļiem, nedeleģējot funkciju pašvaldībām bez attiecīgā finansiālā seguma.
- Ikviens cilvēks ar invaliditāti var dzīvot pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā, neatkarīgi no invaliditātes veida un smaguma pakāpes, ja tiek nodrošināts cilvēku ar invaliditāti vajadzībām atbilstošs atbalsts.

Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi cilvēkiem ar funkciju traucējumiem

Ievads

Gan Eiropā, gan arī Latvijā pēdējā desmitgadē ir būtiski mainījies skatījums uz cilvēkiem ar invaliditāti. No pasīviem aprūpes objektiem cilvēki ar invaliditāti ir kļuvuši par līdztiesīgiem sabiedrības locekļiem. Atbilstoši šīm izmaiņām attīstās arī sociālās aprūpes sistēma.

Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi šodienas pasaulē tiek atzīti kā cilvēkiem ar invaliditāti piemērotākais atbalsta veids. Šie pakalpojumi ir attaisnojuši sevi kā kvalitatīvākie un izmaksu efektīvākie.

Arī Latvijā pēdējo 15 gadu laikā ir uzsākta vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu attīstība, tomēr process norit lēnām un joprojām gan sabiedrībā, gan par pakalpojumu attīstību atbildīgo amatpersonu vidū ir nepietiekama izpratne par vietējā pašvaldībā balstītiem pakalpojumiem un to sniegtajām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti un viņu tuviniekiem, kā arī ieguvumiem sabiedrībai kopumā.

Domājot par sociāliem pakalpojumiem, parasti mēs domājam par cilvēku ar invaliditāti. Tomēr šoreiz materiālā tiek izmantots jēdziens „cilvēks ar funkciju traucējumiem”, kas aptver plašāku cilvēku grupu nekā jēdziens „cilvēks ar invaliditāti”.

Jaunā ANO Konvencija par cilvēku ar invaliditāti tiesībām uzsver, ka „pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”

Ja cilvēkam ar funkciju traucējumiem tiek sniegti kvalitatīvi, efektīvi un cilvēka vajadzībām atbilstoši pašvaldībā balstīti pakalpojumi, var tikt novērsta draudoša invaliditāte vai mazināta invaliditātes ietekme uz cilvēka dzīves kvalitāti.

Izstrādātā materiāla autori

- sniedz ieskatu pakalpojumu varbūtējā daudzveidībā, kurus, savstarpēji kombinējot, iespējams sniegt cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām atbilstošu atbalstu,
- informē par vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu pamatprincipiem un finansēšanas modeļiem,
- shematiski apraksta konkrētus pakalpojumu veidus - tiek sniegts ieskats mērķos, norādīta mērķa grupa, kam pakalpojums ir domāts un attēlots pakalpojuma nodrošinājuma process.

Vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu pamatprincipi

Veidojot un sniedzot pakalpojumus cilvēkiem ar dažādiem funkciju traucējumiem, būtu jāņem vērā sekojoši pamatprincipi:

1. Normalizācijas princips.

Normalizācijas princips nozīmē, ka personām ar funkcionāliem traucējumiem dzīves realitāte maksimāli tiek pietuvināta dzīves realitātei sabiedrībā.

Normāla dzīvesveida komponenti, ko princips aptver un uz kuriem cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem ir līdzvērtīgas tiesības tāpat kā pārējiem sabiedrības locekļiem, ir:

1. normāls dienas, nedēļas un gada ritms,
2. cilvēka dzīves ciklam atbilstošas pieredzes veidošanās,
3. normāla cieņa un pašnoteikšanās tiesības,
4. normālas seksuālās normas, kas atbilst indivīda kultūras videi,
5. normāli ekonomiskie un tiesību modeļi, kas atbilst tās valsts likumiem, kurā indivīds dzīvo,
6. normālas vides un dzīvojamo ēku standartu prasības, kas atbilst sabiedrībai, kurā indivīds dzīvo.

2. Individuālās pieejas princips.

Sniedzot atbalstu personai ar funkcionāliem traucējumiem jānodrošina individuāla pieeja visām konkrētā cilvēka vajadzībām. Individuālās pieejas principu jāievēro sniedzot visa veida pakalpojumus – arī gadījumos, ja pakalpojums tiek sniegts lielākai cilvēku grupai.

3. Veseluma (holistiskais) skatījums

Veseluma skatījums nozīmē, ka veidojot un sniedzot pakalpojumus cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, tiek ņemti vērā visi viņa dzīves apstākļi. Cilvēka funkcionālo traucējumu izvērtējums viens neparāda patieso ainu. Jāizvērtē gan konkrētā indivīda spējas, gan arī viņa sociālā situācija.

Holistiskā pieeja ietver tādas dzīves sfēras, kā:

1. veselība,
2. darbs,
3. brīvais laiks,
4. ģimene,
5. saikne ar sabiedrību,
6. pašnoteikšanās,
7. materiālais nodrošinājums,
8. pamatvajadzību nodrošinājums.

Sniedzot atbalstu personai ar funkcionāliem traucējumiem, pakalpojumā tiek iekļauts arī atbalsts tuviniekiem, kas ļauj klientam uzturēt pozitīvas attiecības ar ģimenes locekļiem, veidojot sociāli labvēlīgu vidi.

4. Pieejamība

Cilvēkam ar funkciju traucējumiem būtu jānodrošina iespēja saņemt vajadzībām atbilstošus pakalpojumus, t.i. pakalpojumu pieejamību:

- ģeogrāfiskā pieejamība;

Pakalpojums būtu jānodrošina iespējami tuvu klienta dzīvesvietai. Tas ļautu izvairīties no situācijas, ka cilvēkam jāmaina dzīvesvieta tikai tāpēc, lai būtu iespējams saņemt nepieciešamo pakalpojumu.

Lai nodrošinātu šo pamatprincipu, īpaša uzmanība jāvērs uz informācijas izplatīšanu par esošajiem pakalpojumu veidiem un pakalpojumu plānošanu, iesaistot potenciālos lietotājus.

- vides un informatīvā pieejamība;

Attīstot un sniedzot pakalpojumu, ir jānodrošina gan fiziskās vides pieejamība, kas atbilstu cilvēku ar pārvietošanās grūtībām vajadzībām, piemēram, lifti, uzbrauktuves un pietiekams durvju platums. Cilvēkiem ar sensoro funkciju traucējumiem jānodrošina informācijas pieejamība, gan ņemot vērā informācijas izvietojumu, gan tās saturu un formu, piemēram, cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem jānodrošina informācija Viegļajā valodā, bet neredzīgiem cilvēkiem informācija Braila rakstā.

- ekonomiskā pieejamība.

Pakalpojuma izmaksas nedrīkst būt par šķērslī pakalpojuma pieejamībai. Ja pakalpojuma nodrošināšanai ir nepieciešams klienta līdzmaksājums, tam jābūt samērīgam ar klienta ienākumiem.

Nodrošinot pakalpojumus, ir jāņem vērā visi minētie pieejamības aspekti, kurus ievērojot ir iespējams nodrošināt brīvu pakalpojumu izvēli.

5. Līdzdalība

Līdzdalība nozīmē cilvēku ar funkciju traucējumiem iesaistīšanos savu individuālo pakalpojumu plānošanā, realizācijā un kvalitātes izvērtēšanā. Klienta līdzdalība notiek:

- ikviena lēmuma pieņemšanā, kas tieši skar konkrēto indivīdu,
- visās ikdienas aktivitātēs, kas tieši skar klientu.

Līdzdalība nodrošina pakalpojumu atbilstību cilvēku vajadzībām, veicina klientu aktīvas dzīves pozīcijas veidošanos un dod iespēju cilvēkiem ar funkciju traucējumiem pakāpeniski paaugstināt savu neatkarības līmeni.

Pakalpojumu plānošanā, attīstībā un kvalitātes izvērtēšanā ir jāiesaista cilvēku ar invaliditāti organizācijas. Tās spēj pārstāvēt klientu intereses, kā arī nodrošina visas vietējās sabiedrības iesaisti lēmumu pieņemšanas procesā.

6. Savlaicīgums

Savlaicīguma princips paredz, ka klients saņem sev nepieciešamo pakalpojumu tieši tajā brīdī, kad rodas nepieciešamība pēc pakalpojuma. Savlaicīguma principa ievērošana ir būtiska, lai pēc

iespējas tiktu mazināta cilvēka funkciju traucējumu ietekme uz cilvēka un viņu tuvinieku dzīves kvalitāti, kā arī netiktu pieļauta funkcionālo traucējumu padziļināšanās, kuru dēļ cilvēkam vēlāk būtu nepieciešams ievērojami lielāks pakalpojumu apjoms.

7. Pēctecība

Pakalpojumu pēctecība nozīmē, ka pakalpojumi seko viens otram, sniedzot tāda veida un apjoma atbalstu, lai cilvēka vajadzības tiktu apmierinātas. Pakalpojumi var savstarpēji pārklāties, ja kādā laika posmā klientam var būt nepieciešami vienlaikus vairāki pakalpojumi.

Nodrošinot pakalpojumu pēctecību, tiek ņemti vērā cilvēku dzīves cikla posmi, tas ir:

bērni ar invaliditāti, darbaspējas vecuma cilvēki ar invaliditāti un vecāka gadagājuma cilvēki ar invaliditāti. Ir jāseko, lai bērnam, sasniedzot jaunieša un vēlāk pieauguša cilvēka vecumu, netiktu pārtraukts vajadzībām atbilstošu vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu nodrošinājums un netiktu pazemināta cilvēka un viņa tuvinieku dzīves kvalitāte.

8. Nepārtrauktība.

Pamatnosacījums – pakalpojumu nodrošinājumā nedrīkst būt pārtraukuma, kura laikā cilvēka vajadzības netiek apmierinātas.

9. Brīvas izvēles princips.

Sniedzot pakalpojumus ir jāievēro brīvas izvēles princips – cilvēkam ir jānodrošina iespēja izvēlēties savām vajadzībām, viņuprāt, visatbilstošāko pakalpojumu.

Šo principu ievērošana būtiski veicina finansu izlietojuma efektivitāti pakalpojumu izveidošanas un sniegšanas laikā.

Vietējā kopienā/pašvaldībā balstītu pakalpojumu *darbības nosacījumi*

Starpdisciplinārā pieeja.

Starpdisciplināru pieeju realizē dažādu jomu profesionāļi, kas savstarpēji sadarbojoties, nodrošina visaptverošu novērtējumu un sniedz nepieciešamo atbalstu.

Starpdisciplinārā komandā parasti darbojas tādi speciālisti kā, piemēram, sociālais darbinieks, psihologs, ergoterapeits u.c. Komandā iesaistītie speciālisti var mainīties, atkarībā no cilvēku funkciju traucējumu veida. Nepieciešamības gadījumā komandas sastāvs tiek paplašināts, piesaistot konkrētajam gadījumam nepieciešamos speciālistus. Komandas darba efektivitātei svarīga ir klienta un viņa ģimenes locekļu aktīva iesaistīšanās komandas darba procesā.

Speciālisti starpdisciplinārā komandā darbojas klientu interesēs atbilstoši klientu vajadzībām, sniedzot viens otram un klienta ģimenei nepieciešamo informāciju, meklējot un plānojot labākos atbalsta veidus, sniedzot nepieciešamās konsultācijas.

Starpdisciplinārā komanda:

- 1) analizē un izvērtē klienta vajadzības un spējas;
- 2) sniedz informāciju par visiem iespējamajiem atbalsta veidiem;

- 3) izstrādā plānu par psiholoģisko atbalstu ģimenei;
- 4) iesaka konkrētas atbalsta formas (piemēram, asistentu, grupu mājas pakalpojumu...)
- 5) izstrādā rīcības plānu krīzes situācijai.

Starpdisciplinārā komanda savā darbā ievēro konfidencialitāti, neizpaužot informāciju par klientu ārpus sadarbības partneru loka. Tas palīdz speciālistiem efektīvāk sniegt atbalstu klientam, bet klientam un tuviniekiem – justies drošāk, sniedzot ziņas par sevi kādam no speciālistiem.

Starpdisciplinārā komanda savu darbu organizē regulārās komandas sēdēs. Sekmīgam komandas darba ir nepieciešama supervīzija.

Pakalpojumu izveide un finansējums.

Iespējamie risinājumi, lai īstenotu vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu pamatprincipus.

1) pakalpojumu izmaksu efektivitāte

Pastāvošais uzskats par vietējā pašvaldībā balstīto pakalpojumu augstajām izmaksām ne vienmēr atbilst patiesībai, ja tiek ņemta vērā pakalpojumu izmaksu efektivitāte. Šo pieņēmumu apstiprina Eiropas Komisijas finansētais un Kentas Universitātes (UK) un partneru veiktais pētījums – „Deinstitutionalizācija un kopienas dzīve – ieguvumi un izmaksas.”

Jebkura pakalpojuma izmaksas tiek segtas, lai nodrošinātu cilvēku vajadzībām atbilstošus pakalpojumus, tādēļ nav nozīmes salīdzināt ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojumu un pašvaldībā balstītu pakalpojumu izmaksas, ja netiek ņemta vērā indivīdu vajadzības un tas, ko cilvēki gūst, saņemot konkrēto pakalpojumu jeb pakalpojumu kvalitāti.

Tātad salīdzinot pakalpojumu izmaksas, ir jāsalīdzina un jāņem vērā:

- 1) cik konkrēti dotais pakalpojums izmaksā,
- 2) kāda ir sniegtā pakalpojuma kvalitāte.

Tikai kopā abi šie aspekti veido *izmaksu efektivitāti*.

Lai nodrošinātu ilgstošas aprūpes institūcijā tādu pakalpojuma kvalitāti, kura būtu pietuvināta vajadzībām atbilstošas vietējā pašvaldībā sniegtu pakalpojumu kvalitātei, to izmaksas ievērojami pārsniegs vietējā pašvaldībā sniegtu pakalpojumu izmaksas, vai arī būs līdzīgas gadījumā, ja pakalpojums tiek sniegts cilvēkam ar smagu funkciju traucējumu pakāpi. Tātad izmaksu efektivitāte jebkurā gadījumā nebūs sliktāka.

Ieskats pētījuma secinājumos:

Izmaksu un kvalitātes efekts pārejot uz vietējā pašvaldībā balstītiem pakalpojumiem.

<u>Pēc pārejas uz pašvaldībā balstītiem pakalpojumiem</u>			
	Izmaksas	Kvalitāte	Izmaksu efektivitāte
<u>Lētākas institūcijas</u>			
Cilvēki ar vieglāku invaliditāti	⇒ T. p. vai zemāka	T.p vai augstāka	T.p. vai augstāka
Cilvēki ar smagāku invaliditāti	⇒ Augstāka	Augstāka	T.p. vai augstāka
<u>Dārgākas institūcijas</u>			
Cilvēki ar vieglāku invaliditāti	⇒ Zemāka	T.p vai augstāka	Augstāka
Cilvēki ar smagāku invaliditāti	⇒ T.p. vai zemāka	Augstāka	Augstāka
t.p.= tāda pati			

Lēmumu pieņēmēji var rēķināties ar to, ka cilvēkiem ar vieglāku funkcionālo traucējumu pakāpi, pārejot no dārgākām institūcijām uz labas kvalitātes pašvaldībā balstītiem pakalpojumiem, pakalpojumu izmaksas būs zemākas un vienlaikus kvalitāte būs tāda pati vai augstāka, tāpēc izmaksu efektivitāte pašvaldībā balstītiem pakalpojumiem būs augstāka. Cilvēkiem ar smagāku funkcionālo traucējumu pakāpi, kuri saņem dārgāku institūciju pakalpojums, kopienā balstīto pakalpojumu izmaksas būs tādas pašas, bet pakalpojumu kvalitāte būs augstāka un tātad izmaksu efektivitāte būs augstāka.

Lai salīdzinātu izmaksu efektivitāti ir jāsalīdzina arī pakalpojumu kvalitāti. Līdz ar to ir jābūt definētiem kvalitātes kritērijiem. Pakalpojuma kvalitātei ir jābūt tādai, lai cilvēks spētu apmierināt visas vajadzības un netiktu izslēgta neviena no holistiskās pieejas sfērām.

Labā aprūpes sistēmā, atbalsta sniegšana cilvēkiem ar smagas pakāpes funkciju traucējumiem parasti ir ar augstām izmaksām, **vienalga**, kur šie cilvēki dzīvo. Lēmumu pieņēmējiem nevajadzētu gaidīt, ka, saņemot vietējā pašvaldībā balstītus pakalpojumus izmaksas būs zemas, pat ja institucionālie pakalpojumi, kurus ir nolemts aizvietot, šķiet ar ne visai augstām izmaksām. Institucionāli pakalpojumi, kuriem ir zemas izmaksas, praktiski vienmēr sniedz zemas kvalitātes un tikai aprūpes pakalpojumus.

2) pakalpojumu izveides iespēja

Ir vairāki veidi, kā iespējams attīstīt vietējā pašvaldībā balstītus pakalpojumus.

- Vietējā pašvaldība veido, administrē un tieši sniedz pakalpojumus savas pašvaldības iedzīvotājiem;
- Valsts var nodrošināt atsevišķus pakalpojumus;
- Publiskā un privātā partnerība¹⁵;
- Nevalstiskās organizācijas veido, administrē un sniedz pakalpojumus;
- Pašnodarbinātas vai privātas personas veido un sniedz pakalpojumus.

3) Pakalpojumu finansējumam ir iespējami vairāki modeļi:

Modelis A

Viens no iespējamiem pakalpojumu finansējuma modeļiem ir „**individualizētais budžets**” (Anglijas modelis). Tā pamatprincips ir vienkāršs. Tā vietā lai finansējums par pakalpojumu tiktu tieši nodots pakalpojumu sniedzējiem, kuri tālāk nodrošina pakalpojumus cilvēkiem ar invaliditāti, tiek nodrošināta cilvēka ar funkciju traucējumiem un viņa ģimenes tieša kontrole pār finansējumu. Šajā gadījumā klientu sauc arī par fiskālo starpnieku.

---

¹⁵ Publiskā un privātā partnerība ir ilgtermiņa sadarbība starp publisku personu un privātu personu, kuras ietvaros kāds publisks pakalpojums vai objekts uz līguma pamata uz noteiktu laika periodu un nosacījumiem tiek nodots privātpersonai, lai nodrošinātu pakalpojumu un piesaistītu privātā sektora resursus.

Indivīds nesaņem tiešu maksājumu skaidras naudas veidā, bet viņam tiek piešķirts individuālais budžets, kura ietvaros klients izvēlas sev nepieciešamo pakalpojumu grozu. Klients kontrolē to, kādus pakalpojumus vēlas saņemt par piešķirtajiem līdzekļiem.

Šādam finansējuma modelim ir būtiska ietekme uz klientu dzīves kvalitāti, un tas ļauj cilvēkam ar invaliditāti uzņemties vadošo lomu pakalpojumu izvēlē.

Individualizētā budžeta apjomu izvērtē VDEĀK analoga institūcija, un tas ir atkarīgs no cilvēka funkciju traucējumu smaguma pakāpes.

Modelis B

Nauda seko klientam - ir noteikts konkrēts valsts finansējums, ar kuru tiek nodrošināta klientam nepieciešamo pakalpojumu apmaksā. Klientam pārejot no viena pakalpojuma uz citu, finanšu līdzekļi seko cilvēkam līdzī un tiek izmantoti nākamā pakalpojuma finansējumam. Šajā modelī ievērojami samazinās klienta līdzdalība.

Modelis C

Pašvaldības tieši apmaksāti pakalpojumi. Pašvaldība no sava budžeta līdzekļiem apmaksā pakalpojumus savas pašvaldības iedzīvotājiem. Lai gan šis modelis ir ērts pašvaldībai, tas neveicina pakalpojumu daudzveidību un nenodrošina klientam pakalpojumu izvēles iespējas.

Vietējā pašvaldībā balstītu pakalpojumu daudzveidība.

Vietējā pašvaldībā balstīti pakalpojumi ir daudzveidīgi, un tie ir veidoti tā, lai sniegtu atbalstu cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem visās tajās dzīves jomās, kurās atbalsts ir nepieciešams. Lai nodrošinātu cilvēkiem nepieciešamo atbalstu daudzos gadījumos, būs nepieciešami vairāki pakalpojumi un tos būs svarīgi savstarpēji kombinēt.

Mājoklis	↓	Servisa dzīvoklis Grupu dzīvoklis/māja Dzīvoklis ar periodisku atbalstu Pusceļa māja
Nodarbinātība	↓	Dienas centrs Atbalstītais darbs Specializētās darbnīcas Sociālie uzņēmumi/firmas
Transports		Transporta pakalpojumi
Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas		Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas
Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei.	↓	Asistents Pavadonis Kontaktpersona Īsa laika uzturēšanās vietas Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis).

→ Pakalpojumi sakārtoti pēctecīgi, atbilstoši samazinoties funkcionālo traucējumu smaguma pakāpei.

Nodrošinot pakalpojumus cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, ir jāņem vērā funkcionālo traucējumu daudzveidība un iespējamā multifunkcionalitāte. Cilvēkiem ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem būs nepieciešami dažādi pakalpojumu veidi. Plānojot pakalpojumu grozu konkrētajam cilvēkam, bez funkcionālā traucējuma veida ir jāņem vērā arī traucējuma pakāpe jeb smaguma pakāpe, kas savukārt noteiks gan nepieciešamo pakalpojumu apjomu, gan veidu.

Funkcionālo traucējumu veids	Pakalpojuma joma	Pakalpojuma veids
Kustību traucējumi	Mājoklis	Servisa dzīvoklis
	Nodarbinātība	Specializētās darbnīcas Sociālie uzņēmumi/firma
	Transports	Transporta pakalpojumi
	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas
	Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei	Asistents Pavadonis Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis)
Redzes traucējumi	Mājoklis	Servisa dzīvoklis
	Nodarbinātība	Specializētās darbnīcas Sociālie uzņēmumi/firmas
	Transports	Transporta pakalpojumi
	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas
	Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei	Asistents Pavadonis Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis)

Dzirdes traucējumi	Mājoklis	-
	Nodarbinātība	Sociālie uzņēmumi/firmas
	Transports	-
	Tehniskie palīglīdzekļi/ palīgtechnoloģijas	Tehniskie palīglīdzekļi/ palīgtechnoloģijas
	Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei	Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis)
Intelektuālās attīstības traucējumi	Mājoklis	Grupu dzīvoklis/māja Dzīvoklis ar periodisku atbalstu Pusceļa māja
	Nodarbinātība	Dienas centrs Atbalstītais darbs Specializētās darbnīcas Sociālie uzņēmumi/firmas
	Transports	Transporta pakalpojumi
	Tehniskie palīglīdzekļi/ palīgtechnoloģijas	Tehniskie palīglīdzekļi/ palīgtechnoloģijas
	Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei	Asistents Pavadonis Kontaktpersona Īsa laika uzturēšanās vietas Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis)

Psihiskās saslimšanas	Mājoklis	Grupu dzīvoklis/māja Dzīvoklis ar periodisku atbalstu
	Nodarbinātība	Dienas centrs Atbalstītais darbs Specializētās darbnīcas Sociālie uzņēmumi/firmas
	Transports	Transporta pakalpojumi
	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas	Tehniskie palīgīdzekļi/ palīgtehnoloģijas
	Atbalsta pakalpojumi. Atbalsts ģimenei	Asistents Pavadonis Kontaktpersona Īsa laika uzturēšanās vietas Atbalsta grupas (pašpalīdzības grupa, kā nākamais attīstības solis)

Turpmāk materiālā visi pakalpojumi ir aprakstīti pēc vienotas shēmas, lai būtu vieglāk orientēties pakalpojumu daudzveidībā un izprast, kuri no pakalpojumiem būtu nepieciešami konkrētajam cilvēkam vai kurus no pakalpojumiem būtu svarīgi attīstīt konkrētajā pašvaldībā.

Pakalpojuma shēma ietver sekojošu informāciju:

- Pakalpojuma mērķi
- Pakalpojuma mērķagrupu
- Personālu, resursus
- Pakalpojuma nodrošināšanas procesu¹⁶.

¹⁶ Aprakstītie pakalpojumi ne vienmēr atbilst šobrīd iekļauti LR likumdošanas normatīvajos aktos un daudzi no tiem ir Latvijai inovatīvi.

MĀJOKLIS

Servisa dzīvoklis

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Nodrošināt mājokli, kurā ir ievēroti visi vides pieejamības nosacījumi.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar kustību traucējumiem, personām ar redzes traucējumiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Ir piesaistīts personāls, kas sniedz palīdzību nepieciešamajā apjomā mājas darbu veikšanā, par atbalsta apjomu vienojoties ar klientu. Personāls patstāvīgi neuzturas servisa dzīvoklī. Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi. Ir nodrošināti tehniskie palīgīdzekļi un palīgtechnoloģijas.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Servisa dzīvoklis var tikt speciāli izveidots šī pakalpojuma sniegšanai. Dzīvoklis ir pielāgots personai ar kustību traucējumiem, pielāgojums ir veikts, ņemot vērā konkrētās personas funkciju traucējumus un individuālos parametrus. Mājoklim nav piesaistīts personāls, kas sekotu līdzī klientu ikdienas aktivitātēm. Klients dzīvo pilnībā patstāvīgu dzīvi un pilnībā uzņemas atbildību par savu dzīvi. Vides pielāgojumi ir pietiekami, lai cilvēks pēc iespējas patstāvīgi varētu tikt galā ar visām ikdienas aktivitātēm. Nepieciešamības gadījumā servisa dzīvokļa pakalpojumam ir piesaistīts asistenta pakalpojums un transporta pakalpojumi. Kā viens no iespējamajiem pakalpojuma sniegšanas veidiem - grupu dzīvoklī viena no istabām aprīkota kā servisa dzīvoklis.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Pakalpojums dod iespēju dzīvot pilnībā patstāvīgu un neatkarīgu dzīvi. Tas veicina cilvēka pašapziņu un dod iespēju iekļauties vietējās sabiedrības dzīvē, mazina atkarību no citu cilvēku atbalsta.

Grupu māja/dzīvoklis.

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Nodrošināt mājokli, veicināt pašaprūpes un sociālo prasmju attīstību.
Kam? Mērķagrupa	Galvenokārt personām ar garīga rakstura, kā arī ar citiem smagiem funkcionāliem traucējumiem, kam nepieciešams regulārs atbalsts. Klienta funkcionālo traucējumu smaguma pakāpe nav ierobežojošs faktors pakalpojuma saņemšanai. Grupu mājas/dzīvokļa pakalpojums ir piemērots jebkurai funkcionālo traucējumu smaguma pakāpei, ja tiek sniegts vajadzībām atbilstošs un pietiekama apjoma atbalsts.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls (visu diennakti): Katram grupu mājas iemītniekam ir nepieciešama personāla palīdzība. Personāls sniedz individuālām vajadzībām atbilstošu atbalstu. Atbalsta apjoms ir atkarīgs no cilvēku invaliditātes veida un smaguma pakāpes. Personālam ir jāspēj iedziļināties katra klienta individuālajās vajadzībās, kā arī sadarboties ar klientu ģimenes locekļiem. Personāls sniedz atbalstu arī klienta sociālajās aktivitātēs, piemēram, dodoties iepirkties. Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi. Ir nodrošināti tehniskie palīglīdzekļi un palīgtechnoloģijas.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Pakalpojums var tikt sniegts jebkura veida mājā vai dzīvoklī, kādu dzīvošanai izmanto pārējie sabiedrības locekļi. Tie var būt dzīvokļi pilsētā, privātās mājas, lauku viensētas u.c. Tomēr, izvēloties mājokļa veidu, ir jāņem vērā cilvēka ar invaliditāti vajadzības, ne katrs mājoklis būs piemērots ikvienam cilvēkam. Jāņem vērā cilvēka invaliditātes veids. Grupai, kura dzīvo mājā/dzīvoklī, nevajadzētu pārsniegt 5 - 6 cilvēkus. Grupu mājas/dzīvokļa pakalpojums ir nošķirts no nodarbinātības un sociālo aktivitāšu pakalpojumiem. Darba dienās klientiem ir nodrošinātas nodarbinātības aktivitātes – iespēja apmeklēt dienas centru, strādāt atbalstītajā darbā, specializētajās darbnīcās, atklātā darba tirgū vai iesaistīties cita veida nodarbinātības aktivitātēs. Grupu mājā/dzīvoklī katram no klientiem ir sava personīgā dzīves telpa – istaba. Klientu istabas ir aprīkotas ar nepieciešamajām mēbelēm – gultām, drēbju skapjiem, krēsliem un galdiem. Pārējās telpas ir koplietošanas - kopīgas dažiem vai visiem klientiem. Koplietošanā ir higiēnas telpas, virtuve, atpūtas telpa. Virtuve ir aprīkota ar mēbelēm un sadzīves tehniku. Klientiem personīgās veļas mazgāšanai ir pieejama veļas mašīna.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Grupu māja/dzīvoklis ir personas privātā vide un tā nodrošina privātumu. Cilvēks var aizvērt aiz sevis durvis un būt neviena netraucēts. Cilvēkam pieder personīgās mantas. Klients pats izvēlas savas dzīvojamās telpas iekārtojumu.

Klients veic visas ikdienas darbības, kas saistītas ar pašaprūpi (ēdiena gatavošana, maltītes, rūpes par apģērbu, telpu uzkopšana u.c.). Nepieciešamības gadījumā personāls sniedz atbalstu klientam šo darbību plānošanā un veikšanā. Jo smagākas pakāpes funkciju traucējumi ir cilvēkam, jo lielāka apjoma atbalsts būs nepieciešams. Tomēr visu laiku tiek saglabāts aktīvas līdzdalības princips, kur klients ir iesaistīts darbībā, pat ja funkcionālu traucējumu dēļ nespēj tās veikt. Personāls seko līdzi klientu veselības stāvoklim un drošībai.

Ir nodrošināta iespēja uzņemt ciemiņus un veidot sociālus kontaktus ar personām, kuras nav šī mājokļa iemītnieki.

Klients, pirms pāriet no citas dzīves vides uz grupu māju/dzīvokli, iziet adaptīvo periodu. Tas var būt mājā/dzīvoklī, kur turpmāk klients dzīvos, kā arī citā, piemēram, speciāli apmācībai un adaptācijai izveidotā „dzīves skolā” vai „pusceļa mājā”, ja klients atgriežas pēc ilgstošas uzturēšanās ārstniecības vai aprūpes iestādē. Klients veic līdzmaksājumu par pakalpojumu, kura apjoms ir samērīgs ar indivīda ienākumiem.

**Ieguvumi cilvēkam
ar funkcionāliem
traucējumiem.**

Pakalpojums dod iespēju dzīvot patstāvīgu dzīvi, veicina cilvēka pašapziņu un pašnoteikšanos, uzlabo pašaprūpes iemaņas, dod iespēju iekļauties vietējās sabiedrības dzīvē, mazina atkarību no citu cilvēku atbalsta. Pakalpojums ļauj saglabāt tuvas attiecības ar tuviniekiem un draugiem un iespēju kļūt pieaugušam, dzīvojot atsevišķi no vecākiem, bet vecākiem atgriezties darba tirgū.

Dzīvoklis ar periodisku atbalstu

**Kāpēc?
Pakalpojuma mērķis**

Nodrošināt mājokli un nepieciešamo atbalstu.

**Kam?
Mērķagrūpa**

Personām ar garīga rakstura traucējumiem, kam nepieciešams periodisks, īslaicīgs atbalsts.

**Ar ko?
Personāls, resursi**

Personāls: Dzīvesvietā nav patstāvīga personāla, bet tas periodiski apmeklē klientu atkarībā no vajadzības.

Resursi: Nepieciešamības gadījumā ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi.

Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	<p>Pakalpojums var tikt nodrošināts jebkura veida mājā vai dzīvoklī, kādu dzīvošanai izmanto pārējie sabiedrības locekļi. Mājokļa visas telpas ir cilvēka privātai lietošanai. Cilvēks pats pilnībā spēj veikt pašaprūpes aktivitātes, spēj iekļauties atbalstītā vai atklātā darba tirgū.</p> <p>Mājoklis var būt cilvēka privātīpašums.</p> <p>Klientu regulāri apmeklē personāls (atbalsta persona).</p> <p>Apmeklējuma regularitāte tiek noteikta atkarībā no vajadzības. Tiek izzinātas klienta vajadzības pēc atbalsta, plānota atbalsta regularitāte un ilgums. Atbalsts ir, galvenokārt, konsultatīva rakstura, nevis praktisks (atbalsts lēmumu pieņemšanā, konsultācijas, informācijas sniegšana, personīgo interešu un tiesību aizstāvēšana).</p> <p>Klients pats daļēji sedz dzīvokļa īres un/vai komunālos maksājumus, tiek sekots, lai izdevumi būtu sabalansēti ar ienākumiem (lai klientam nav visi ienākumi jāizdod, piemēram, par īri).</p>
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	<p>Pakalpojums dod iespēju cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem dzīvot pilnībā patstāvīgi, vajadzības gadījumā saņemot nepieciešamo atbalstu.</p>
Pusceļa māja	
Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	<p>Nodrošināt mājokli, veicināt pašaprūpes un sociālo prasmju attīstību</p>
Kam? Mērķagrupa	<p>Personām ar garīga rakstura traucējumiem, pēc ilgstošas uzturēšanās stacionārā vai ilgstošas aprūpes centrā.</p>
Ar ko? Personāls, resursi	<p>Personāls: Pusceļa mājā ir nodrošināta patstāvīga personāla klātbūtne. Personāls ir pieejams diennakti. Personāls izzina klienta sociālo un pašaprūpju prasmju līmeni, uz tā pamata veido individuālo rehabilitācijas plānu.</p> <p>Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs un aprīkojums. Nepieciešamības gadījumā ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi.</p>
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	<p>Pakalpojums var tikt nodrošināts jebkāda veida mājā vai dzīvoklī, kādu dzīvošanai izmanto pārējie sabiedrības locekļi.</p> <p>Pusceļa mājas pakalpojums ir īslaicīgs, parasti daži mēneši, līdz 2 gadi.</p>

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Šai periodā klients personāla vadībā apgūst uzturēšanās laikā ilgstošas aprūpes vai ārstniecības iestādē zaudētās sociālās un pašaprūpes prasmes. Katram klientam tiek izstrādāts individuālais rehabilitācijas plāns.

Klientiem tiek piemeklēti viņu spējām, interesēm un vajadzībām atbilstoši dienas nodarbinātības pakalpojumi. Tas palīdz klientam pakāpeniski pierast pie normāla dienas ritma un normāla nedēļas ritma.

Pusceļa mājas pakalpojums ir nošķirts no dienas nodarbinātības un sociālo aktivitāšu pakalpojumiem.

Pusceļa mājas pakalpojums tiek nodrošināts vietējā pašvaldībā un tas ir nošķirts no ilgstošas aprūpes vai ārstniecības iestādēm.

Pakalpojums var tikt sniegts 4 līdz 12 klientiem, atkarībā no funkcionālo traucējumu smaguma pakāpes. Katram klientam ir nodrošināta personīgā dzīves telpa – istaba, kura ir aprīkota ar nepieciešamajām mēbelēm. Pārējās telpas ir koplietošanas.

Uzlabojoties klienta sociālajām un pašaprūpes prasmēm, klientam tiek nodrošināta iespēja saņemt citu mājokli nodrošinošu pakalpojumu vai arī uzsākt pilnībā patstāvīgu dzīvi.

**Ieguvumi cilvēkam
ar funkcionāliem
traucējumiem.**

Pakalpojums dod iespēju cilvēkam ar garīga rakstura traucējumiem apgūt nepieciešamās pašaprūpes un sociālās iemaņas, lai spētu dzīvot iespējami neatkarīgu dzīvi.

NODARBINĀTĪBA

Dienas nodarbinātības centrs

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Nodrošināt nodarbinātības un brīvā laika pavadīšanas aktivitātes, veicināt sociālo prasmju attīstību. Veicināt klientu fizisko un intelektuālo attīstību, pašaprūpes iemaņu apguvi un izmantošanu.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar garīga rakstura un citiem smagiem funkcionāliem traucējumiem. Dienas nodarbinātības centri var tikt veidoti vienai konkrētai klientu grupai, piemēram, cilvēkiem ar Alcheimera sindromu vai cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, vai arī pakalpojums var būt veidots jauktām mērķa grupām.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Dienas nodarbinātības centra pakalpojums nodrošina pastāvīgu personāla klātbūtni. Personāls sniedz klienta individuālām vajadzībām atbilstošu atbalstu. Personāls sadarbojas ar klienta ģimenes locekļiem. Personāla skaits ir atkarīgs no klientu funkciju traucējumu smaguma pakāpes un klientu skaita. Var būt patstāvīgs personāls un konkrētām aktivitātēm piesaistīts personāls. Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas un dienas aktivitātēm piemērotas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Dienas nodarbinātības aktivitātes vienmēr tiek nošķirtas no dzīvesvietas. Dienas nodarbinātības centram nevajadzētu atrasties tajā pašā ēkā, kur ir piemēram, grupu dzīvokļi. Dienas nodarbinātības centrs nepiedāvā nakšņošanas iespējas, pakalpojums tiek sniegts tikai dienas laikā un tikai darba dienās, tā nodrošinot normālu nedēļas ciklu - darba dienas un brīvdienas. Darba laiks līdz 8 - 10 stundām, kas nodrošina klientu tuviniekiem iespēju iekļauties darba tirgū un strādāt pilnu darba dienu. Klientu skaits var svārstīties no 9 līdz 50 cilvēkiem. Dienas centra darbības pamatā ir individuāla pieeja katram klientam. Darbība tiek vērsta uz klienta socializāciju. Katram klientam tiek sastādīts individuāls aktivitāšu plāns. Dienas centra pakalpojums piedāvā klientiem ēdienreizes, sociālās, nodarbinātības un brīvā laika aktivitātes, kā arī uzraudzību. Aktivitātes var tikt kombinētas ar rehabilitācijas elementiem. Dienas centrs var nodrošināt arī transporta pakalpojumu no/ uz klienta dzīves vietu.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Var sniegt konsultācijas aprūpētājiem/tuviniekiem.
Aktivitāšu grupas ārpus dienas nodarbinātības centra: Dienas centra papildinājums, kas dod cilvēkiem iespēju gan būt centrā, gan līdzdarboties kopienas dzīvē un būt tuvāk parastai darba videi. Tas veicina arī kopienā jau esošo resursu izmantošanu un neprasa tikai nodalītus pakalpojumus.

**Ieguvumi cilvēkam
ar funkcionāliem
traucējumiem.**

Pakalpojums kalpo kā alternatīva ievietošanai ilgstošas aprūpes iestādē un dod iespēju klientam turpināt dzīvot ierastajā vidē. Dod iespēju cilvēkiem būt ārpus mājas, būt nodarbinātiem, saņemt sociāli stimulējošas un izklaides aktivitātes, kas vairumā gadījumu uzlabo klientu fiziskās un kognitīvās funkcijas.
Tuviniekiem, kuri ikdienā sniedz aprūpi, pakalpojums dod iespēju iekļauties darba tirgū vai veltīt laiku atpūtai.

Atbalstītais darbs

**Kāpēc?
Pakalpojuma mērķis**

Nodrošināt atbalstu cilvēkiem ar invaliditāti, lai iegūtu un saglabātu apmaksātu darbu atvērtā darba tirgū.

**Kam?
Mērķagrūpa**

Personām ar garīga rakstura un citiem funkcionāliem traucējumiem.

**Ar ko?
Personāls, resursi**

Personāls: Darbuzdevinātāji (atbalsta personāls) darbojas kā kontaktpersonas starp klientu, darba devēju un pārējiem darbiniekiem. Darbuzdevinātājs uzņemas atbildību par darba kvalitāti līdz brīdim, kamēr klients spēj uzņemties to pats.
Resursi: Pakalpojums tiek nodrošināts atklātā darba tirgū, tāpēc īpašu resursu piesaiste nav nepieciešama.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Pakalpojums dod iespēju cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem iekļauties atklātā darba tirgū.
Darbs klientam tiek izvēlēts tā, lai atbilstu personas vēlmēm un spējām. Cilvēkam tiek sniegts atbalsts, nosakot prasmes un vēlmes, ko veic starpdisciplinārā komanda. Tiek sniegts atbalsts, lai attīstītu klienta personīgās karjeras mērķus un reāli īstenojamus karjeras plānus.
Tiek apzinātas iespējamās darba vietas, intervējot un aptaujājot darba devējus. Tiek vērtēta darba vieta un veidoti kontakti ar nākamajiem kolēģiem, veicot arī skaidrojoši izglītojošo darbu, lai veicinātu iekšējo darba vides atbalstu.
Uzsākot darbu, darbuzdevinātājs iepazīstina klientu ar veicamajiem darba pienākumiem un apmāca klientu veikt darba uzdevumus.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Darba uzdevumi ir skaidri definēti. Darbuzdevinātājs seko līdzī veiktā darba kvalitātei un tam, kā klients iekļaujas darba kolektīvā. Sākuma posmā darba uzdevinātājs atbalstu sniedz regulāri, un atbalsta biežums ir atkarīgs no vajadzības. Vēlākā posmā atbalsts pakāpeniski tiek samazināts, tomēr periodiska apsekošana pilnībā pārtraukta netiek. Tas ļauj izvairīties no iespējamām konflikta situācijām.

Darba izpilde tiek novērtēta tāpat kā citiem darbiniekiem.

Darba vieta ir iekārtota atbilstoši cilvēka ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām. Darba devējs nodrošina drošu un veselībai nekaitīgu aprīkojumu.

Ar klientu tiek slēgts darba līgums, un klients saņem par paveikto darbu atbilstošu samaksu.

**Ieguvumi cilvēkam
ar funkcionāliem
traucējumiem.**

Darba izvēles process klientam ļauj apzināt spējas, jau esošās prasmes un intereses. Padarītais darbs sniedz gandarījumu, veicinot personīgo un sociālo izaugsmi, uzlabo cilvēku ar invaliditāti ekonomisko situāciju.

Specializētās darbnīcas

**Kāpēc?
Pakalpojuma mērķis**

Veicina amata prasmi apguvi. Nodrošina nodarbinātību klientiem, kam ir grūtības iekļauties atklātā darba tirgū.

**Kam?
Mērķagrūpa**

Personām ar garīga rakstura traucējumiem, personām ar redzes traucējumiem, kā arī citiem smagiem funkcionāliem traucējumiem.

**Ar ko?
Personāls, resursi**

Personāls: Ir nodrošināta patstāvīga personāla klātbūtne, kas sniedz atbalstu darba iemaņu apguvē, veic darba procesa kontroli un nodrošina pasūtījumus darba procesa nepārtrauktības nodrošināšanai.

Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi. Ir nodrošinātas atpūtas telpas.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Specializētās darbnīcas var tikt veidotas kā atsevišķs nodarbinātības pakalpojums vai arī tas var būt dienas centram piesaistīts pakalpojums.

Darba vietu skaits var variēt atkarībā no klientu funkcionālo traucējumu smaguma pakāpes un darbnīcas profila.

Specializētās darbnīcās var strādāt klienti sākot ar 18 gadu vecumu. Klienti strādā atbilstoši savām spējām, darba laiks ir elastīgs, bet ne ilgāk kā 8 stundas dienā.

Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Nodarbinātības veids tiek izvēlēts atbilstoši klienta vēlmēm, interesēm un spējām. Personāls nodrošina pasūtījumus specializētajām darbnīcām un iespēju robežās nodrošina klientiem iespējas saņemt atalgojumu. Periodiski tiek vērtētas klientu apgūtās amata prasmes, klienti tiek motivēti meklēt patstāvīgu darba vietu atklātā darba tirgū. Tiek veicināta klientu savstarpējās saskarsmes iemaņu attīstība un attīstīta spēja strādāt kolektīvā.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Cilvēkiem, kuriem ir grūtības iekļauties atklātā darba tirgū ir iespēja strādāt un uzlabot savu materiālo situāciju.
Sociālais uzņēmums	
Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Nodrošina nodarbinātību klientiem, kam ir grūtības iekļauties atklātā darba tirgū.
Kam? Mērķagrupa	Personām ar funkciju traucējumiem. Bieži kopā ar citām sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Ir patstāvīgi piesaistīts personāls. Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi. Ir nodrošinātas atpūtas telpas.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Sociālais uzņēmums ir valsts vai pašvaldības atbalstīta uzņēmējdarbības forma. Kā atbalsts var būt valsts vai pašvaldības pasūtījums noteiktai produkcijai vai pakalpojumam, atvieglojumi nodokļu maksājumiem vai ražošanas procesam, nepieciešamo telpu un tehniskā aprīkojuma nodrošinājums. Sociālos uzņēmumos var strādāt klienti, sākot ar 18 gadu vecumu. Darba vietu skats var variēt atkarībā no uzņēmuma darbības specifikas. Darbinieki strādā atbilstoši savām spējām, darba laiks ir elastīgs, iepriekš saskaņojot ar darba devēju, bet ne ilgāk kā 8 stundas dienā. Darbinieki saņem atalgojumu par padarīto darbu. Sociālā uzņēmuma mērķis nav gūt peļņu.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Cilvēkiem, kuriem ir grūtības iekļauties atklātā darba tirgū, ir iespēja strādāt un uzlabot savu materiālo situāciju.

Transporta pakalpojumi

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Nodrošināt transportu starp klienta dzīvesvietu un sociālo aktivitāšu vietu.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar pārvietošanās grūtībām.
Ar ko? Personāls, resursi	Transportlīdzekļa vadītājs pilda arī asistenta funkciju. Transports ir pielāgots klientiem ar kustību traucējumiem.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Transportlīdzekļa vadītājs palīdz klientam iekļūt un izkļūt no transporta līdzekļa, nodrošina drošības noteikumu ievērošanu braukšanas laikā (riteņkrēsla fiksācija, drošības jostu izmantošana). Pakalpojums tiek sniegts atbilstoši klienta vajadzībām un sociālām aktivitātēm. Vajadzības gadījumā pakalpojums var tikt sniegts regulāri, arī vairākas reizes dienā (ja klients, piemēram, tiek vests uz/no dienas centra, darba vietas utt.). Pakalpojumu iespējams izmantot arī neregulāri. Klients var līdzfinansēt pakalpojumu.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Cilvēkiem ar pārvietošanās grūtībām tiek nodrošināta brīvas pārvietošanās iespēja atbilstoši cilvēka vajadzībām un sociālām aktivitātēm.

TEHNISKIE PALĪGLĪDZEKĻI/PALĪGTEHNOLOĢIJAS

Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas ir ierīces, kas atvieglo cilvēka spējas pārvietoties, mācīties, strādāt, aprūpēt sevi un pilnvērtīgi pavadīt brīvo laiku.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar funkcionāliem traucējumiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Ergoterapeits. Resursi: Telpas kur veikt palīglīdzekļu pielāgošanu un klientu apmācību palīglīdzekļu/palīgtechnoloģiju izmantošanā.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Ergoterapeits nosaka klientam atbilstošu tehnisko palīglīdzekli, veic palīglīdzekļa pielāgošanu un apmāca klientu un viņa tuviniekus, kā lietot palīglīdzekli/palīgtechnoloģijas. Nepieciešamības gadījumā apmeklē klienta ikdienas aktivitāšu vietu, lai sniegtu konsultācijas konkrētā pakalpojuma darbiniekiem. Nepieciešamības gadījumā tiek veikts palīglīdzekļa remonts vai tā apmaiņa.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Tehniskie palīglīdzekļi/palīgtechnoloģijas palīdz mazināt funkcionālo traucējumu radītās sekas un paaugstina cilvēka neatkarības līmeni, mazinot atkarību no citu cilvēku sniegtā atbalsta.

Asistents

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Sniegt atbalstu ikdienas dzīves aktivitātēs, veicināt cilvēku ar invaliditāti neatkarību.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar funkcionāliem traucējumiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Klientam tiek dota iespēja pašam izvēlēties savu asistentu. Nav vēlams, lai cilvēka ar funkcionāliem traucējumiem ģimenes loceklis būtu viņa personīgais asistents.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Personīgais asistents sniedz atbalstu cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem visās ikdienas dzīves aktivitātēs, kurās ir nepieciešama palīdzība. Cilvēks ar invaliditāti nosaka pakalpojuma saturu: kas strādās par viņa asistentu, kādi būs asistenta darba uzdevumi, kā šie uzdevumi tiks veikti, kur un kad tie tiks veikti. Pakalpojuma apjoms ir atkarīgs no cilvēka funkcionālo traucējumu smaguma pakāpes un cilvēka vajadzībām. Personīgā asistenta darba pienākumi ietver arī aprūpes elementus, bet tas nav aprūpes pakalpojums. Pakalpojums ir vērsts uz maksimālu cilvēka ar funkcionāliem traucējumiem neatkarības veicināšanu. Personīgā asistenta apmācību veic konkrētais cilvēks, kam pakalpojums tiek sniegts, jo cilvēka individuālās vajadzības vislabāk zina tikai pats cilvēks. Papildus asistents saņem īsu apmācības kursu, kas var ietvert tādus jautājumus, kā ergonomikas pamatprincipus, pirmo palīdzību vai rīcību, piemēram, ugunsgrēka gadījumā.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Pakalpojums dod iespēju dzīvot neatkarīgu dzīvi, dod iespēju iekļauties darba tirgū, būt sociāli aktīvam sabiedrības loceklim, iekļauties visās cilvēka interesēm atbilstošajās vietējās sabiedrības aktivitātēs.

Pavadonis

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Mazināt cilvēka ar invaliditāti izolētību un veicināt sociālos kontaktus.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar funkcionāliem traucējumiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Katram klientam ir viens konkrēts „pavadonis”. Pavadonim var būt vairāki klienti, bet ne vienlaikus.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Pavadoņa pakalpojums tiek nodrošināts klientiem, kuriem nav nepieciešams personīgā asistenta pakalpojums, bet atsevišķās dzīves situācijās, piemēram, lai piedalītos sabiedriskās dzīves norisēs, apciemotu draugus, apmeklētu kino vai teātra izrādi, dotos pastaigā u.c., viņam ir nepieciešams pavadonis. Pavadonis neveic darbības, kurās ietverti aprūpes elementi. Pakalpojums tiek realizēts klienta izvēlētajā laikā un saskaņā ar viņa individuālajām vēlmēm un interesēm. Pakalpojums vienmēr tiek sniegts ārpus klienta dzīvesvietas.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Pakalpojums dod iespēju cilvēkam būt sociāli aktīvam un iekļauties sabiedriskās dzīves aktivitātēs.

Kontaktpersona

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Sniedz atbalstu lēmumu pieņemšanā un viedokļu paušanā. Kontaktpersona ir cilvēka ar invaliditāti uzticamības persona.
Kam? Mērķagrūpa	Personām ar garīga rakstura traucējumiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Kontaktpersona var būt līdzcilvēks, paziņa vai speciālists, kurš ir ieinteresēts būt par uzticamības personu un būt līdzās cilvēkam ar invaliditāti.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Kontaktpersona sniedz atbalstu visa veida lēmumu pieņemšanā. Kontaktpersona piedalās kopā ar klientu brīvā laika aktivitātēs, tā mazinot ar funkcijas traucējumiem saistītos izolācijas draudus.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Klientam ir tiesības izvēlēties savu kontaktpersonu pašam. Ir labi, ja kontaktpersona un klients ir aptuveni viena vecuma, tas ļauj izvairīties no paaudžu konflikta.

**Ieguvumi cilvēkam
ar funkcionāliem
traucējumiem.**

Kontaktpersona dod iespēju cilvēkam ar garīga rakstura traucējumiem iespējami patstāvīgi pieņemt lēmumus un paust viedokli par jautājumiem, kas skar cilvēka personīgo dzīvi.

Īsā laika uzturēšanās vietas

**Kāpēc?
Pakalpojuma mērķis**

Nodrošina cilvēkam ar funkciju traucējumiem iespēju īslaicīgi atrasties ārpus mājas vides. Nodrošina mājokli situācijā, kad tuvinieki īsu laika posmu nespēj sniegt atbalstu. Sniedz iespēju piederīgajiem atpūsties no ikdienas aprūpes.

**Kam?
Mērķagrūpa**

Personām ar dažāda veida funkcionāliem traucējumiem.

**Ar ko?
Personāls, resursi**

Personāls: Pakalpojumam ir patstāvīgi piesaistīts personāls. Personāla skaits variē atkarībā no klientu funkcionālo traucējumu smaguma pakāpes. Vajadzības gadījumā var tikt piesaistīts papildus personāls.

Resursi: Klientu vajadzībām atbilstošas telpas, inventārs, aprīkojums. Ir ievēroti vides pieejamības nosacījumi.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Pakalpojums var tikt sniegts ilgāku vai īsāku laiku – dažas stundas, visu diennakti, brīvdienās, līdz pat vairākas diennaktis pēc kārtas. Pakalpojums var būt saņemams atkarībā no vajadzības - gan regulāri, gan neregulāri.

Pakalpojums ir iepriekš jāpiesaka. Ārkārtas gadījumos pakalpojums ir pieejams arī bez iepriekšēja pieteikuma.

Klientam tiek nodrošināts mājoklis – uz uzturēšanās laiku personīgā dzīves telpa, kā arī koplietošanas telpas - sanitārās telpas, virtuve, kopējās atpūtas telpas. Tiek nodrošināta ēdināšana.

Pakalpojums var tikt nodrošināts vienlaikus ar citiem klienta vajadzībām atbilstošiem pakalpojumiem, piemēram, transporta pakalpojumu, dienas centra pakalpojumu, u.c.

Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.

Tiek dota iespēja periodiski dzīvot ārpus ierastās mājas vides, kas veicina cilvēka patstāvīgas dzīves iemaņu apgūšanu.

Atbalsta grupas

**Kāpēc?
Pakalpojuma mērķis**

Palīdz sadzīvot ar problēmsituācijām un zaudējumiem, saņemot atbalstu no līdzīgā situācijā esošiem grupas dalībniekiem un atbalsta grupas vadītāja.

**Kam?
Mērķagrupa**

Personām ar funkcionāliem traucējumiem un viņu tuviniekiem.

**Ar ko?
Personāls, resursi**

Personāls: Atbalsta grupas vadītājs.
Resursi: Telpa, kurā var nodrošināt netraucētu atbalsta grupas tikšanos.

**Kādā veidā?
Pakalpojuma
nodrošinājuma process**

Atbalsta grupā kopā sanāk cilvēki, kurus vieno līdzīgs problēmas. Atbalsts tiek gūts, daloties savās grūtībās, uzklusot citu dalībnieku pieredzi jautājumu risināšanā. Grupas darba procesā, tās dalībnieki, iepazīstot paši sevi, pilnveidojas, uzlabo savas sociālās attiecības un dzīves kvalitāti.

Atbalsta grupas dalībnieku skaits parasti ir robežās no 4 līdz 12 cilvēkiem.

Grupas darbā tiek ievērots apļa princips. Atbalsta grupas vadītājs ir persona, kura veicina darba procesu.

Atbalsta grupai ir savi darbības noteikumi, kuri ir pieņemami visiem grupas dalībniekiem. Viens no darbības pamatnoteikumiem ir konfidencialitāte.

Atbalsta grupas tikšanās ir regulāras.

Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.

Tiek dota iespēja saņemt atbalstu no līdzīgā situācijā esošiem grupas dalībniekiem, kas veicina cilvēka spējas rast risinājumu dzīves problēmsituācijām.

Pašpalīdzības grupas

Kāpēc? Pakalpojuma mērķis	Veicina savu spēku apzināšanos, izaugsmi un pašcieņu. Palīdz sadzīvot ar problēmsituācijām un zaudējumiem.
Kam? Mērķagrupa	Personām ar visa veida funkcionāliem traucējumiem un viņu tuviniekiem.
Ar ko? Personāls, resursi	Personāls: Nav piesaistīts personāls. Var tikt pieaicināti dažādu jomu speciālisti kā lektori. Resursi: Telpa, kurā var nodrošināt netraucētu grupas tikšanos.
Kādā veidā? Pakalpojuma nodrošinājuma process	Pašpalīdzības grupā kopā sanāk cilvēki, kurus vieno līdzīgas problēmas. Grupās darba procesā, tās dalībnieki, iepazīstot paši sevi, pilnveidojas, uzlabo savas sociālās attiecības un dzīves kvalitāti. Pašpalīdzības grupas dalībnieku skaits parasti ir robežās no 4 līdz 12 cilvēkiem. Grupās darbā tiek ievērots apļa princips. Grupas dalībnieki izvirza grupas koordinātoru, kas nodrošina grupas darbības regularitāti. Grupās tikšanās reizēs kāds no dalībniekiem veic procesa veicinātāja funkcijas. Tas var būt gan grupas koordinators, gan arī katrai reizei cita izvēlēta persona. Grupas dalībnieki apzina jaunus potenciālos grupas biedrus un cenšas iesaistīt grupas aktivitātes.
Ieguvumi cilvēkam ar funkcionāliem traucējumiem.	Paaugstinās ticība saviem spēkiem, pieaug pašapziņa, iniciatīva un motivācija cilvēks spēj rast risinājumu dzīves problēmsituācijām.